

ГОРОХІВСЬКИЙ П.І.

ВИВЧЕННЯ КУРСУ

**„МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
У ВИЩІЙ ШКОЛІ”**

Умань 2013

УДК 378.147 (075.8)
ББК 74 580.2 я 73
Г 70

Рецензент:

Ладиченко Т.В., кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання історії та суспільствознавчих дисциплін Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

В.В. Сокирська, канд. іст наук, доцент кафедри всесвітньої історії та правознавства УДПУ імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри всесвітньої історії та правознавства історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Протокол № 1 від 29 серпня 2013 р.*

Предмет „Теорія та методика навчання історії” посідає важливе місце у системі психолого-педагогічних і методичних дисциплін фахової підготовки вчителя і має велике значення для його професійного становлення.

У методичних рекомендаціях відповідно до навчальної програми визначено суть і завдання курсу теорії та методики викладання історії, дано методичні рекомендації з підготовки до семінарських занять і проведення лабораторних робіт.

Розраховано на магістрантів історичного факультету денної та заочної форм навчання.

Горохівський Петро Іванович. Вивчення курсу „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі”: Методичні рекомендації для магістрантів денної та заочної форми навчання. / П.І. Горохівський. – Умань: ПП Жовтий О., 2013. – 84 с.

УДК 378.147 (075.8)
ББК 74 580.2 я 73
Г 70

ВСТУП

Створення в Україні високорозвинутого громадянського суспільства, розбудова суверенної демократичної держави потребують суттєвих змін у підходах до формування нового покоління громадян, забезпечення більш високої ефективності навчання та виховання молоді, підвищення якості навчально-виховного процесу у вищій школі.

Особливо великого значення надається викладанню предметів гуманітарного циклу і, в першу чергу, історичних дисциплін. Складовою частиною навчального плану вищих навчальних закладів є курс „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі”. Він спрямований на озброєння майбутніх викладачів знанням теоретичних основ сучасної методики, ознайомлення з специфікою історичних дисциплін у вищій школі, вироблення умінь і навичок, необхідних для забезпечення високої ефективності викладання.

Курс „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі” побудовано з урахуванням знань, які магістранти отримали з педагогіки, психології, методики викладання історії та інших дисциплін.

Всі форми навчання: лекції, семінарські та лабораторні заняття спрямовані на закріплення поглиблення і розширення теоретичних знань у курсі вивчення методики, на оволодіння майбутніми викладачами необхідних умінь і навичок викладання, організації навчальної діяльності.

Мета дисципліни: націлити магістрантів на глибоке вивчення теоретичних основ методики викладання історичних дисциплін у вищій школі, виробити практичні уміння та навички, необхідні для забезпечення високої ефективності навчального процесу.

Метою курсу є підготовка викладача історичних дисциплін, який володіє теоретичними знаннями з методики викладання історії і навичками проведення сучасного заняття з історії, використовуючи сучасні технології навчання.

Завданням курсу є вивчення закономірностей навчання історичних дисциплін; методів та прийомів проведення занять з історії; прийомів активізації розумової діяльності студентів, логічному мисленню на ґрунті історичного матеріалу; навчити прийомам самостійної роботи з історичними матеріалами;

розкрити проблему єдності навчання і виховання; побудити до творчого підходу в викладанні історичних дисциплін і використанні методів навчання історії.

Практична частина курсу включає формування навичок підготовки матеріалів до занять з історії.

Студент з курсу „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі” повинен знати:

- сучасну структуру історичної освіти на Україні у вищих навчальних закладах;

- програми і посібники з історії України і Всесвітньої історії та інших історичних дисциплін у ВНЗ;

- методи формування історичних понять і закономірностей;

- форми занять з історії, методику підготовки, методи проведення лекції, семінарів та практичних занять.

Студент повинен вміти:

- аналізувати і систематизувати історичний матеріал до заняття;

- відповідно до теми вибирати форму заняття його проведення;

- методично правильно розробляти заняття;

- володіти різними методами проведення занять з історичних дисциплін;

- використовувати ефективні прийоми опитування студентів на заняттях з історії;

- розвивати розумові здібності студентів шляхом проблемних завдань і логічних задач;

- формувати у студентів уміння самостійної роботи з історичним матеріалом;

- вміти організовувати та проводити дискусії на історичні теми.

За навчальним планом на вивчення курсу відводиться 3 кредити – 108 години. Аудиторних – 52 години (з них 26 лекційних, 12 семінарських, 14 лабораторних) і 56 годин – на самостійну та індивідуальну роботу.

Даний навчально-методичний посібник містить рекомендації з підготовки до семінарських занять і проведення лабораторних робіт.

Розраховано на викладачів історичних дисциплін та

магістрантів історичного факультету денної та заочної форм навчання.

Теми семінарських занять з курсу „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі”

Тема 1. Процес навчання історичних дисциплін у вищій школі (2 год.)

Тема 2. Особливості організації викладання історичних дисциплін в умовах кредитно-трансферної системи (2 год.)

Тема 3. Лекція як основна форма організації навчання студентів (2 год.)

Тема 4. Семінарські заняття (2 год.)

Тема 5. Основні форми контролю та оцінювання знань студентів (2 год.)

Тема 6. Організація діяльності груп студентів з вивчення окремих проблем історії. Історичні гуртки (2 год.)

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ

Важливою складовою університетської освіти є семінарські заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Основне завдання семінарських занять з курсу „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі” полягає у виробленні у магістрантів практичних умінь та навичок, необхідних для забезпечення високої ефективності викладання історичних дисциплін у вищій школі.

Семінарські та лабораторні заняття спрямовані на закріплення поглиблення і розширення теоретичних знань у курсі вивчення методики, на оволодіння майбутніми викладачами необхідних умінь і навичок викладання, організації навчальної діяльності.

Під час підготовки до семінарських занять студенти повинні опанувати прийоми та методи самостійної роботи з джерелами інформації, засвоїти навички дослідної роботи.

Готуючись до семінарського заняття, необхідно опрацювати монографічні дослідження та наукові статті, які передбачені у рекомендованій літературі до кожного заняття, скласти конспект

опрацьованих джерел та тези відповідно до сформульованих проблем, докладний план виступу, підготувати повідомлення або реферат на одну із запропонованих тем.

Працюючи з науковою літературою, слід користуватися порадами запорізького методиста С. Терно до роботи з джерелами інформації:

- здійсніть попередній огляд матеріалу: ознайомтесь із обсягом та проблематикою, структурними частинами;

- сформулюйте запитання до джерела: дуже часто проста трансформація назви дає можливість сформулювати адекватні запитання;

- прочитайте текст, шукаючи відповіді на сформульовані запитання;

- осмисліть прочитане, тобто встановіть зв'язки між новою інформацією і тією, що вже відома, спробуйте підібрати приклади до нових ідей;

- перекажіть основний матеріал, відповідаючи на запитання, що були сформульовані перед читанням;

- зробіть підсумковий огляд, пригадайте основні ідеї тексту та чітко сформулюйте відповіді на запитання.

Робота над складанням плану-конспекту та плану доповіді потребує ретельної праці з боку студента, вимагаючи залучення певних прийомів обробки інформації. Осмислене навчання потребує використання систематичних процесів для кодування та зберігання інформації у довготривалій пам'яті і для вилучення її звідти.

До таких способів відносяться: резюмування (узагальнення); уточнення (конкретизація); схематизація та організація. Резюмування – це спосіб вилучення основної ідеї частини або цілого тексту. Уточнення є протилежним процесом, оскільки збагачує абстрактне положення конкретними прикладами, ілюстраціями, кресленням, аналогією та ін. Схематизація уявляє собою рамки або код для структурування інформації для того, щоб її можна було і зрозуміти, і зберігти у пам'яті. Необхідно продумати, як зберегти у пам'яті хронологічний матеріал, як зафіксувати поняття і терміни тощо. Будь-яке твердження, яке студент збирається повідомити на занятті, повинно бути обов'язково доведене, спиратися на аргументи. Всі записи

повинні бути оформлені у спеціальному зошиті для семінарських занять, а повідомлення чи реферати – здані викладачу або зберігатися у портфоліо студента, для пред'явлення викладачу у кінці вивчення курсу.

Порядок роботи на семінарському занятті. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення рефератів, доповідей, передбачають дискусію з вузлових питань теми. На виступ студента з доповіддю на семінарському занятті відводиться від 5 до 10 хвилин. Доповідь повинна бути логічно завершеним, обґрунтованим і систематизованим викладом наукового питання, тобто необхідно чітко зазначити проблему, обґрунтувати її місце в археологічній науці, розкрити суть питання, зробити відповідні висновки.

Якщо студент виступив із доповіддю або емним чи дискусійним повідомленням, то такий виступ підлягає обговоренню у студентській групі та рецензуванню. Для реалізації даного порядку роботи студенти повинні підготувати дискусійні запитання доповідачу, брати участь в обговоренні, рецензувати доповідь.

Отримані студентами оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни. Опанування матеріалом семінарських занять у повному обсязі є обов'язковим для кожного студента. У випадку неготовності або пропуску семінару (незалежно від причин) студент зобов'язаний самостійно опрацювати відповідну тему.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Процес навчання історичних дисциплін у вищій школі (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Сутність процесу навчання. Принципи навчання історії у ВНЗ.
2. Структура історичних знань студентів.
3. Особливості викладання історичних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Література:

Баханов К.О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. – Харків, 2005.

Баханов К.О. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. – Харків, 2008.

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: Навчальний посібник. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. – С. 100-133.

Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. – Харків, 2007.

Пометун О. Методика навчання історії в школі /О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – Київ, 2006.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – Київ, 2006.

Розглядаючи *перше питання*, слід зазначити, що навчально-виховний процес складається з наступних компонентів: викладача, використовуваних ним методи, прийоми і засоби навчання, студента, який працює під керівництвом викладача в аудиторії або самостійно вдома, забезпечення навчального процесу наочністю й технічними засобами.

Навчання як один з видів суспільної діяльності складається з двох взаємопов'язаних процесів – викладання й навчання.

Викладання – упорядкована діяльність викладача в процесі навчання, спрямована на реалізацію цілей навчання (освітніх завдань); забезпечення управління навчально-пізнавальною

діяльністю студентів, формування майбутніх фахівців.

Навчання – цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями і навичками, у ході якого на основі пізнання, практичних вправ та набутого досвіду формуються якості спеціаліста у різних сферах суспільства.

Власне *процес навчання* – це динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) викладача та студентів, у ході якого здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності студентів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку особистості.

Більш детально слід зупинитися на характеристиці компонентів навчання. Процес навчання формують тісно пов'язані між собою компоненти: цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольню-регулюючий, оцінно-результативний.

Цільовий компонент передбачає постановку конкретної мети вивчення навчального матеріалу на занятті, вивчення основ навчальних дисциплін, досягнення освітньої мети вищого навчального закладу

Стимуляційно-мотиваційний – передбачає створення умов, які спонукають студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, формують у них позитивну мотивацію цієї діяльності.

Змістовий компонент передбачає оптимальний відбір предметів навчального плану, змістовність навчальних програм і підручників, продуманість змісту кожного навчального заняття.

Операційно-діяльнісний – означає вдалий відбір методів, прийомів і організаційних форм навчання, оптимальне поєднання різноманітних форм роботи щодо засвоєння студентами змісту навчального матеріалу, вироблення в них відповідних умінь та навичок.

Контрольно-регулюючий компонент передбачає контроль за засвоєнням студентами знань, набуттям умінь і навичок, внесення необхідних коректив до змісту і методики навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання.

Оцінно-результативний компонент означає виявлення рівня знань, умінь і навичок кожного студента, визначення причин неуспішності в кожному конкретному випадку і відповідна робота щодо їх усунення.

Для викладача найдоцільнішою є послідовність принципів, яка відповідає логіці його діяльності щодо підготовки до процесу навчання: визначення завдань навчального заняття, засобів мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, змісту навчального матеріалу, методів, форм, засобів здійснення контролю.

Сучасні принципи зумовлюють вимоги до всіх компонентів процесу навчання – цільового, стимуляційно-мотиваційного, змістового, операційно-діяльнісного, контрольного-регулювального й оцінно-результативного. Вони утворюють певну структуру основних положень організації навчального процесу.

Насамперед, слід охарактеризувати загальнонаукові принципи викладання. із зазначенням відповідних їм правил навчання, спираючись на які необхідне і при навчанні історії. Зокрема, принцип спрямованості навчання на реалізацію мети освіти, який полягає у тому, що навчання обумовлене потребами суспільства у всебічному і гармонійному розвитку особистості. У психології та педагогіці аргументовано доведена закономірність єдності навчання, розвитку і виховання. Зважаючи на це, необхідно так проектувати завдання на кожному занятті, щоб в єдності реалізовувались навчальна, розвивальна і виховна функції навчання; принцип спрямованості навчання на реалізацію мети освіти, а також принципи науковості, зв'язку теорії з практикою, принцип наочності, свідомості й активності, принцип доступності, принцип систематичності й послідовності, принцип міцності та інші.

Слід підкреслити, що у цілому, сучасна методика викладання повинна спиратися не на засвоєння давновідомих істин, а на створення такої атмосфери навчання, за якої студент під керівництвом викладача прагне: опанувати факти, дати, образи, події історії; вміти інтерпретувати історичний матеріал (діалог з історичним фактом); самостійно здобувати додаткові історичні знання; робити з історичного матеріалу висновки морального характеру, які б безпосередньо стосувалися його життя.

Під час підготовки до **другого питання** необхідно зважити на те, що доцільно розрізняти два таких фундаментальних поняття як „навчальний історичний матеріал” та „історичні знання

студентів”.

Навчальний історичний матеріал – це об'єктивна складова історичної освіти. Це та інформація, яка викладена на сторінках підручників, навчальних посібників або повідомлена викладачем в аудиторії. Така інформація складається з історичних фактів, історичних понять, історичних концепцій, історичних теорій та історичних законів.

Знання – це перевірені суспільно-історичною практикою результати процесу пізнання. Знання знаходять своє відтворення у фактах, уявленнях, поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях та історичних законах.

Отже, *історичні знання* – це сукупність відкритих історичних наукових фактів та сформованих на їх основі уявлень, понять, суджень, умовиводів, концепцій та теорій. Спеціально відібрані відповідно до вікових особливостей і завдань навчання історичні знання в методиці навчання отримали назву навчального історичного матеріалу.

Слід зазначити, що історичні знання мають дві сторони – *змістовну* та *процесуальну*. До складу змістовної сторони історичних знань входять уявлення і поняття. Процесуальна сторона складається з суджень та умовиводів. Саме завдяки судженням і умовиводам навчальний історичний матеріал перетворюється на історичні знання. На відміну від навчальної інформації, факти і поняття, які входять до складу історичних знань, повинні бути належним чином осмислені, тобто суб'єктивізовані за допомогою суджень та умовиводів.

Необхідно охарактеризувати ще одну важливу складову частину історичних знань студентів – *історичні образи*, специфіка яких полягає у тому, що органами чуття студенти повинні сприймати історичне минуле. Зробити це звичайним шляхом, тобто так, як це має місце в інших навчальних дисциплінах, абсолютно неможливо. Тому в процесі навчання історії діяльність викладача повинна бути спрямована, насамперед, на створення історичних образів.

Важливо назвати і охарактеризувати наступні рівні знань: репродуктивний, конструктивний і творчий.

Розрізняють певні якості знань: правильність, повнота, усвідомленість, дієвість, системність, міцність.

Необхідно зазначити, що історичний матеріал розподіляють на *фактичний* та *теоретичний*.

Основу фактичного матеріалу складають безпосередньо факти, які систематизуються та узагальнюються в подіях, явищах і процесах.

Історичний факт – найдрібніша одиниця історичних знань, знання про минуле, достовірність якого доведена історичною наукою. Специфікою історичного факту є його неповторність і невідтворюваність.

Історична подія – сукупність взаємопов'язаних історичних фактів, що характеризують обмежений у просторі й часі логічно завершений фрагмент минулого.

Розрізняють прості і складні події.

Історичне явище – комплекс ознак аналогічних історичних фактів, які мали місце на певній території протягом історичного періоду і певною мірою його характеризують. *Історичний процес* – ланцюг взаємопов'язаних у часі причинами і наслідками подій. Історичним процесом є християнізація Русі.

Важливо також зазначити, що у методиці визначають *головні* та *неголовні* факти і вказати, на що слід повинен звертати увагу викладач при доборі фактів.

На основі ознайомлення з фактами у студентів виникають уявлення. *Уявлення* – це чуттєвий образ історичної дійсності. Вони утворюються опосередкованим шляхом: через наочні образи та слова (усно – виклад викладачем навчального матеріалу або писемно – текст підручника, історичного джерела тощо). Одним з провідних способів формування уявлень вважається виклад викладачем навчального історичного матеріалу, який здійснюється за допомогою *розповіді* та *опису*.

Необхідно вказати, що розрізняють чотири види розповіді: сюжетну, образну, конспективну та інформативну. Необхідно їх охарактеризувати.

Так же слід охарактеризувати види описів: картинний, аналітичний та портретний.

Крім цього, російський методист М.Студенікін виділяє ще низку нестандартних прийомів вивчення головних фактів, пов'язаних зі створенням ефекту присутності, – це: персоніфікація, драматизація, уявна подорож, інтерв'ювання

персонажів та рольова гра.

Розкриваючи другу складову історичного матеріалу, слід зазначити, що теоретичний матеріал – це вид історичних знань, загальноприйнятих в історичній науці, поняття, судження, умовиводи, оцінки та висновки.

Теоретичний матеріал засвоюється двома шляхами: засвоєння теоретичних положень у готовому вигляді і самостійне здобуття теоретичних знань за допомогою сформованих умінь.

Перший шлях реалізується за допомогою прийомів: пояснення, доведення, розмірковування, порівняльної та узагальнювальної характеристики. Необхідно їх охарактеризувати.

Важливо зазначити, що напрямком роботи викладача історичних дисциплін є формування історичних понять, які є відтворенням історичних подій, явищ і процесів у їх найістотніших зв'язках і відношеннях.

За змістом історичного матеріалу розрізняють наступні поняття: економічні, суспільні, політичні, духовно-культурні.

За ступенем узагальнення розрізняють поняття: частковоісторичні, загальноісторичні, соціологічні.

Слід розкрити індуктивний та дедуктивний шляхи формування понять у методиці викладання історії.

Доцільно назвати головні умови успішного формування понять у методиці навчання історії.

Розкриваючи *третє питання*, слід зауважити, що методика викладання історії у вищій школі має свої особливості і відмінності від методики викладання історії у середній школі. Виходячи з того, що магістранти під час навчання у бакалавраті оволоділи основами теорії та методики навчання історії, і отримали певний досвід викладання у загальноосвітньому навчальному закладі під час безперервної і виробничої практики у курсі „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі” головні наголоси зроблено на теоретичні та нормативні відмінності викладання у вищій школі та специфіку організації навчання студентів.

Необхідно виділити і охарактеризувати дві групи особливостей цього предмету: 1) відмінності методики навчання

історії від методик навчання інших предметів, що вивчаються у вищій школі; 2) особливості методики навчання історії у вищій школі порівняно з загальноосвітньою.

Перша група відмінностей впливає із специфіки історичних знань, яка виявляється у тому, що: на відмінну від природничих наук, в яких факти встановлюються дослідним шляхом, в історії повторення історичного факту виключено, тому вони (факти) встановлюються за різноманітними свідченнями про них (історичні джерела), і тому вони є завжди суб'єктивними, частковими за своєю повнотою і відносними за своєю вірогідністю.

Друга група особливостей полягає у відмінності між історією у вищій і середній школах, які впливають з того, що історія з однієї сторони є дослідницькою наукою, а з другої – навчальною (дидактичною) продукцією. Вони мають різне тлумачення: наукова історія, якої навчають у вищій школі, покликана реконструювати минуле наближаючи нас до істини, а шкільна історія – на основі знань про минуле – виховати законослухняного і лояльного громадянина. Через це в історичній науці та шкільній історії існують дещо різні підходи й акценти: в історичній науці факти визначаються за історичними джерелами, вони піддаються критиці й аналізу. У шкільній історії факти існують як певна данність і лише головні з них іноді підкріплюються джерелами для підсилення їх значущості та надання більшої достовірності.

Історія як наука оперує всім масивом історичних фактів, проте шкільна історія її ретельно відбирає відповідно до визначеної мети та вікових особливостей учнів. Сам факт береться як абсолютно вірогідний без усіляких суб'єктивних нашарувань. Як наслідок: шкільна історія позбавлена полемізму і сумніву. Шкільна історія слугує засобом долучення молодого покоління до історичної пам'яті народу, через це вона, з одного боку, є консервативнішою за наукову історію і довше зберігає усталені погляди на ті чи інші події; з другого боку – більше зорієнтована на сьогодення, на пошук у минулому способів вирішення актуальних проблем, тому в ній яскравіше знаходять відображення нові інтерпретації.

Слід також звернути увагу на те, що шкільна історія дуже

часто поєднує в собі застарілі історичні концепції і нові оцінки окремих подій, явищ і процесів; оскільки шкільна історія напряму пов'язана з історичною свідомістю, яка є складовою політичної свідомості, шкільна історична освіта більше за історичну науку та вищу історичну освіту зазнає спроб впливу з боку різноманітних політичних сил, які через зміни у програмах і підручниках намагаються інтерпретувати ті чи інші історичні події, подаючи у вигідному світлі певні партії та рухи, намагаючись тим самим підвищити рейтинги їх сучасним послідовникам; на відміну від історії у вищій школі, де матеріал подається, враховуючи різні погляди на проблему та інтерпретації подій, шкільна історія має справу вже з виваженим матеріалом, за яким у суспільстві досягнуто консенсусу і лише у старших класах припускає ознайомлення з різними поглядами вчених і політиків на історичні події, явища та процеси; оскільки основна маса учнів навчаючись у школі, озброюється знаннями, що стають підґрунтям їх історичної свідомості, більше до систематичного курсу історії не звертаючись, ці знання мають бути міцними.

Крім специфіки історичних знань, якими опановують студенти у ВНЗ, своєрідність методики навчання історії вищої школи полягає в тому, що вона має озброїти молодих людей методами наукового пізнання (загальнонауковими, специфічно-історичними та міждисциплінарними).

Тема 2. Особливості організації викладання історичних дисциплін в умовах кредитно-трансферної системи (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Мета та завдання кредитно-модульної системи організації навчального процесу.
2. Основні елементи КТС.
3. Особливості нормування навчального навантаження.
4. Робочі навчальні програми в умовах КТС.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі:

Навчальний посібник. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. – С. 35-57, 60-75.

Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – № 1.

Вакарчук І. Якість освіти і вільна траєкторія студента // Українська правда. – 2009. – 28 квіт.

Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Навчальний посібник для студентів вузів. –Київ, 2003.

Драч І.І. Компетентісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти // Проблеми освіти: Науковий збірник / Кол. авт. – Київ, 2008. – Вип. 57.

Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник для магістрантів. – Київ, 2005.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – Київ, 2010. – С. 83-97.

Розглядаючи *перше питання*, необхідно звернути увагу на те, що освіта в Україні розвивається нині в контексті як загальнопланетарних освітніх тенденцій, так і в умовах радикальних політичних, економічних і соціальних змін в суспільстві. Вона зазнає докорінного реформування в період суспільних перетворень і спрямована на вдосконалення фахової підготовки особистості у поєднанні з ґрунтовною базою загальноосвітніх знань.

Необхідно вказати на стратегічні напрямки радикальних змін у сфері освіти:

– узгодженість освіти з самостійним статусом української держави;

– розвиток і функціонування освітньої сфери відповідно до становлення конкретної моделі демократичного, правового громадянського суспільства;

– реконструкція освітньої системи за умов утвердження ринкових економічних відносин;

– курс освіти на відмову від тоталітаризму та комуністичної моноідеології й утвердження плюралістичних засад сповідування ідей, поглядів, переконань, нових, апробованих людством, цінностей.

У зв'язку з тим, що керівництво України беззаперечно і однозначно задекларувало інтеграцію в європейське співтовариство, його науково-освітній простір, як основний напрямок зовнішньої політики, здійснюється ряд заходів Міністерства освіти і науки щодо приєднання до Болонського процесу, нині реалізуються чимало ідей і проектів.

Важливо зазначити найбільш важливі новації, що повинні впроваджуватися у систему освіти: формування єдиного відкритого простору вищої освіти; впровадження кредитно-модульних технологій навчання на базі європейської системи трансферу кредитів; стимулювання мобільності студентів і викладачів у межах європейського регіону; прийняття системи двох освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр-магістр, які повинні змінити існуючі в Україні наукові ступені; розвиток європейської співпраці у сфері контролю за якістю вищої освіти; забезпечення працевлаштування випускників вищих навчальних закладів України в європейському ринку праці виданням Додатку до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО.

Також необхідно сформулювати мету Болонського процесу, до якого приєдналася Україна:

- встановлення системи зрозумілих та подібних наукових ступенів;
- встановлення системи, заснованої на двох основних циклах: студентському та післядипломному;
- введення системи кредитів (ECTS);
- сприяння мобільності шляхом подолання перешкод для забезпечення руху студентів, вчителів, дослідників, адміністративного складу;
- сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості;
- сприяння необхідним європейським вимірам у вищій освіті.

Слід зазначити, що процес інтеграції у європейський освітній простір вимагає підготовки фахівців нової генерації, що будуть не тільки конкурентоспроможними на ринку праці, але й відрізнятимуться високою національною самосвідомістю, духовністю й політичною культурою. Важливе місце у формуванні цих якостей займає вивчення курсу історії України, інших історичних дисциплін, які сприяють світоглядній підготовці студентів та всебічному вихованню їх як

особистостей.

Завдання цих курсу полягають в утвердженні у студентів свідомої громадянської позиції та готовності до практичного застосування набутих знань через активну участь у справах суспільства й держави; у формуванні гуманізму, терпимості до інакомислення, здатності до діалогу, толерантного, неупередженого ставлення до інших народів.

Знання, вміння та навички, якими повинні опанувати студенти полягають в оволодінні ними культурою розумової праці, вмінням орієнтуватися у потоці наукової інформації, формуванні власної точки зору на питання, що вивчаються.

Логіка і структура дисциплін та методи їх вивчення дають можливість студентам засвоїти необхідний обсяг науково-теоретичних знань, що обумовить цілісне сприйняття процесу функціонування сучасного суспільства на національному, загальносвітовому рівнях і набуття норм свідомої суспільно-політичної поведінки.

Основними формами навчального процесу, які забезпечують вивчення студентами історії України, є навчальні та проблемні лекції, семінарські заняття, семінари-дискусії, презентації, рольові ігри, індивідуальна та самостійна робота, співбесіди з викладачами тощо.

Розглядаючи дане питання, необхідно зазначити що процес об'єднання Європи супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Головна мета цього процесу – консолідація зусиль наукової та освітньої громадськості й урядів Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях.

Необхідно назвати головних діячів Болонського процесу:

- міністри освіти країн, що підписали Болонську декларацію;
 - представники Європейських університетів, професійних вищих навчальних закладів, агенцій забезпечення якості та Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – Європейський центр вищої освіти.
- Процес також підтримується Європейською комісією та Радою

Європи.

Коротко слід зупинитися на історії Болонського процесу, який на рівні держав було започатковано 19 червня 1999 р. в Болоньї (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали „Болонська декларація”.

Розпочатий у 1999 р. міністрами освіти та керівниками університетів з 29 країн Болонський процес, що мав на меті створення до 2010 р. Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), розвинувся у значну реформу, в якій задіяні 45 країн. Участь у Болонському процесі – це добровільне рішення, прийняте кожною країною та її спільнотою вищої освіти, підтримати принципи, виділені в Європейському просторі вищої освіти. На всіх етапах Болонського процесу було проголошено, що цей процес: полісуб’єктний, ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури, не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи, багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий. Україна приєднанням до Болонської угоди підтвердила готовність до інтеграції в освітній і науковий простір Європи, у зв’язку з чим активно здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Однією із передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є реалізація системою вищої освіти України принципів Болонського процесу.

Також слід зазначити, що сьогодні система вищої освіти України має перейти до стану структурного реформування в напрямі її адаптування до загальноєвропейської. Водночас головні досягнення вищої освіти України слід зберегти.

Зміни мають стосуватися перегляду структури освітньо-кваліфікаційних рівнів, впровадження кредитно-модульної системи навчання, підвищення якості освіти та її відповідності європейським нормам на основі нових державних стандартів освіти, створення умов для високої мобільності студентів і викладачів в Україні та за її межами, узгодження вітчизняних наукових ступенів з європейськими, створення дієвої системи отримання освіти протягом усього життя.

В Україні законодавчо визначено багаторівневу (ступеневу) структуру вищої освіти. Ця багатоступенєвість передбачає освітньо-кваліфікаційні рівні молодшого спеціаліста (неповна

вища освіта), бакалавра (базова вища освіта) та спеціаліста, магістра (повна вища освіта). Уже практично впроваджено систему ступенів бакалавр-магістр, яка найбільш; наближена до європейської системи за обсягом і термінами навчання, якістю знань і умінь фахівців.

Розглядаючи *друге питання*, необхідно наголосити на тому, що основним завданням впровадження кредитно-модульної системи підготовки фахівців є запровадження системи академічних кредитів, що аналогічна ECTS (Європейській кредитно-трансферній системі). Важливий аспект запровадження кредитної системи накопичення – можливість враховувати не тільки навчальне навантаження, а й всі досягнення студента, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо.

Рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 28.02.2003 р. (протокол № 2/3-4) та від 24.04.2003 р. (протокол № 5/5-4) передбачено проведення з 2004/2005 навчального року педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (далі – КМСОНП) у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації, а 2005/2006 навчального року вищі навчальні заклади зобов'язані запровадити КМСОНП для студентів всіх спеціальностей і напрямів підготовки (рішення Колегії МОН України від 24.03.2005 р.).

Кредитно-модульна система організації навчального процесу – модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів).

Необхідно назвати і охарактеризувати структурно-діяльнісні елементи кредитно-модульної системи.

Кредит. Умовно-числове вираження трудомісткості студента, розподілення за академічними годинами (від 1 до 60). Згідно додатка 1 Конвенції Ради Європи і ЮНЕСКО про визнання кваліфікації з вищою освітою, кредит – точно документована мінімальна умовна одиниця вимірювання „вартості” будь-якої складової навчальної програми, яку виконав студент під час навчання. Кредит включає в себе години,

призначені не лише для аудиторної, але і для самостійної роботи студента.

Заліковий кредит. Це завершена задокументована частина навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчання студента, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню.

Модуль. Це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

Змістовий модуль. Система навчальних елементів навчальної дисципліни, що засвоюється за допомогою відповідних методів навчання і складового модуля.

Нормативні змістові модулі. Змістові модулі, необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики. Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану студента.

Вибіркові змістові модулі. Це змістові модулі, які забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики.

Трансфер кредитів. Процес „перенесення кредитів” у розумінні визнання в закладах країни А чи закладах іншої країни Б, де були задокументовані ці кредити.

Слід зазначити, що для впровадження КМСОНП вищий навчальний заклад повинен мати такі *основні елементи* ECTS:

- *інформаційний пакет* – документ, що містить загальну інформацію про університет, назви напрямів, спеціальностей, спеціалізації спеціальностей, анотації дисциплін із зазначенням обов'язкових та вибіркових курсів, методики і технології викладання, залікові кредити, форми та умови проведення контрольних заходів, опис системи оцінювання якості освіти тощо;
- *договір про навчання* між студентом і вищим навчальним

закладом (напрям, освітньо-кваліфікаційний рівень, правила і джерела фінансування, система розрахунків);

– *академічна довідка* оцінювання знань, що засвідчує досягнення студента в системі накопичення кредитів і за шкалою успішності на національному рівні, і за системою ECTS.

Також слід вказати, що необхідними умовами для впровадження КМСОНП в університеті є наявність:

– графіків навчального процесу (в тому числі індивідуальних) з урахуванням кредитно-модульної системи;

– структурно-логічних схем підготовки фахівців за усіма напрямками і спеціальностями;

– програм навчання, які формуються як набір залікових кредитів з дисциплін, що передбачає відхід від традиційно, схеми „навчальний семестр - навчальний рік”;

– програм навчання усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на основі ОКХ та ОПП підготовки фахівців, які передбачають необхідні зміни співвідношення обсягів дисциплін освітньої та кваліфікаційної складових підготовки;

– необхідного навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення КМСОНП.

Слід підкреслити, що важливим аспектом запровадження кредитної системи накопичення є можливість враховувати не тільки навчальне навантаження, а й всі досягнення студента, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо. Визначення змістових модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента має стати основою для вирішення ще однієї задекларованої в Болоньї мети – створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників на теренах Європи. Обов'язковою також є наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю та оцінки якості освіти.

Інтеграція системи вищої освіти України до європейського освітнього простору, запровадження у вищих навчальних закладах кредитно-модульної системи зобов'язує кожного викладача вивчати досвід вітчизняної та зарубіжної вищої школи,

творчо використовувати його у своїй практичній діяльності.

Розглядаючи *третє і четверте питання*, слід зупинитися на особливостях нормування навчального навантаження, змісті освіти і характеристиці навчальних планів і навчальних програм.

Організація та здійснення навчального процесу у вищих закладах освіти України регламентується „Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 2 червня 1993 р. № 161, та іншими нормативними актами з питань вищої освіти.

Навчальний процес у вищих закладах освіти охоплює всі компоненти навчання: учасників навчального процесу (викладачів, студентів), засоби, форми і методи навчання. Навчальний процес базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських та релігійних організацій.

Навчальний процес має два головних аспекти: *навчання* як системна цілеспрямована діяльність кафедр (предметних або циклових комісій), що передбачає передачу студентам наукових знань і формування їх особистісних якостей, і *учіння* як навчальна діяльність студентів.

Навчальний процес організовується з урахуванням науково-педагогічного потенціалу, матеріальної і навчально-методичної бази вищого закладу освіти, сучасних інформаційних технологій. Він орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів в освітній та соціально-культурній сферах, галузях техніки і технологій, системах управління й організації праці в умовах ринкової економіки.

Необхідно зазначити, що розуміють під змістом освіти і чим він визначається.

Зміст освіти – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Він визначається освітньо-професійною програмою підготовки, структурно-

логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та вищого закладу освіти і відтворюється у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах.

Зміст освіти визначається Міністерством освіти і науки України для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр). Він включає *нормативний* та *вибірковий* компоненти. Нормативний компонент змісту освіти визначається відповідним державним стандартом освіти, а вибірковий – вищим закладом освіти.

Освітньо-професійною програмою підготовки називають перелік нормативних навчальних дисциплін із зазначенням загального обсягу часу (в годинах), відведеного для їх вивчення та форм підсумкового контролю з кожної навчальної дисципліни.

Загальний обсяг часу для вивчення навчальної дисципліни включає час для аудиторних форм навчання і самостійної роботи студентів. Співвідношення між обсягами аудиторних занять та самостійної роботи студентів, форми і періодичність проміжного контролю визначаються навчальним планом вищого закладу освіти.

Наукове і методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми (послідовність вивчення навчальних дисциплін, форми і періодичність виконання індивідуальних завдань та проведення контролю тощо) визначається структурно-логічною схемою підготовки.

Велику роль у організаціях навчально-виховного процесу відіграють державні стандарти освіти. На сьогоднішній день вони відсутні. Але Проект розвитку педагогічної освіти, який на даний час перебуває на стадії обговорення, передбачає їх створення.

Необхідно коротко охарактеризувати *Державний стандарт освіти*. Це – сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня.

Державні стандарти розробляються для кожного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та напрямку підготовки (спеціальності) і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше, як один раз на десять років.

Складовими державного стандарту освіти є: освітня (освітньо-кваліфікаційна) характеристика; тести і нормативна частина змісту освіти.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика – це основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, які необхідні для успішного виконання професійних функцій. Зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики визначається Міністерством освіти і науки України для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня: кваліфікований робітник; молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст; магістр.

Нормативна частина змісту освіти є визначається державним стандартом освіти і є обов'язковим компонентом реалізації освітньої (освітньо-професійної) програми. Нормативна частина змісту освіти – це обов'язковий для засвоєння зміст навчання, сформований відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики як змістові модулі із зазначенням їх обсягу і рівня засвоєння, а також форм державної атестації. Вищим навчальним закладам освіти надається автономне право щодо визначення змісту освіти.

Нормативні навчальні дисципліни визначаються державним стандартом освіти (освітньо-професійною програмою підготовки), дотримання їх назв є обов'язковим для вищих закладів освіти. Їх обсяг не може бути меншим від обсягу, встановленого державним стандартом освіти (як правило, вони становлять до 75% кількості годин, визначених освітньо-професійною програмою). До нормативних навчальних дисциплін належать: цикл гуманітарних та соціально-економічних дисциплін; цикл фундаментальних дисциплін; цикл професійно орієнтованих дисциплін.

Вибіркова частина змісту освіти – це рекомендований для засвоєння зміст навчання, сформований як змістові модулі із зазначенням їх обсягу та форм атестації, призначений для задоволення можливостей особистості, регіональних потреб у кваліфікованих фахівцях певної спеціалізації, досягнень наукових шкіл і навчальних закладів.

Вибіркові навчальні дисципліни запроваджуються, як правило, у формі спеціальних навчальних курсів для поглиблення загальноосвітньої, фундаментальної і фахової (теоретичної і

практичної) підготовки.

Обсяг навчальних дисциплін за вибором визначається як різниця між загальним обсягом годин та обсягом годин нормативних навчальних дисциплін і формується з циклу професійно орієнтованих дисциплін за переліком освітньо-професійної програми, циклу дисциплін за вибором вищого навчального закладу, циклу дисциплін за вибором студента.

На основі освітньо-професійної програми вищі навчальні заклади розробляють навчальний план і робочі навчальні програми дисциплін, які є нормативними документами вищого навчального закладу.

Слід зазначити, що стандарти вищої освіти повинні передбачати наявність навчальних планів і робочих програм. *Навчальні плани* визначають графік навчального процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять та терміни їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю.

Програми навчальних дисциплін визначають їх інформаційний обсяг, рівень сформованості умінь та знань, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання та засоби діагностики успішності.

Навчальні плани та програми навчальних дисциплін розробляються вищим навчальним закладом відповідно до освітньо-професійних програм підготовки і затверджуються керівником вищого навчального закладу.

Науково-методичне забезпечення вищої освіти здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки, іншими центральними органами виконавчої влади, які покликані повинні здійснювати підготовку навчальної і наукової літератури і забезпечувати нею вищі навчальні заклади.

Слід охарактеризувати основні документи, необхідні для організації навчального процесу у вищій школі: навчальний план, навчальний робочий план, навчальну програму. *Навчальним планом* називають нормативний документ, складений вищим закладом освіти на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки, який визначає перелік та

обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять (лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття, консультації, навчальні й виробничі практики) та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного й підсумкового контролю. У навчальному плані визначено також обсяг часу, передбаченого на самостійну роботу. Він розробляється на весь період реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки і затверджується керівником вищого закладу освіти.

На основі навчального плану вищим навчальним закладом формується *робочий навчальний план*. Цей нормативний документ є певним планом на поточний навчальний рік. Робочий навчальний план конкретизує форми проведення навчальних занять, їх обсяг, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю за семестрами. Його затверджує декан факультету.

Необхідно коротко охарактеризувати структурні складові навчальної програми та робочої навчальної програми.

Навчальна програма – це нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань і вмінь студентів.

Компонентами навчальної програми є пояснювальна записка, тематичний виклад змісту навчальної дисципліни і список літератури. Навчальні програми нормативних дисциплін входять до комплексу документів державного стандарту освіти, розробляються і затверджуються як його складові. Навчальні програми вибіркових дисциплін розробляються і затверджуються вищим закладом освіти.

Відповідно до сучасних вимог у навчальній програмі повинні бути висвітлені такі аспекти:

- формулювання призначення навчального предмета в системі підготовки фахівця (визначення провідної функції предмета);
- визначення освітньої, виховної й розвивальної мети, які потрібно реалізовувати в процесі навчання (з урахуванням

призначення навчального предмета і вимог кваліфікаційної характеристики);

- визначення структури й розділів навчального предмета з урахуванням провідної його функції: основні теми предмета; структурно-логічні зв'язки з іншими предметами; послідовність вивчення навчальних тем на основі встановлених зв'язків;

- визначення вимог до знань і вмінь з кожної теми та рівня їх сформованості;

- планування лабораторних і практичних занять з урахуванням їх головної дидактичної мети – формування професійних і практичних навичок;

- відбір змісту навчального матеріалу з кожної навчальної теми з огляду на дидактичні принципи науковості й доступності навчального матеріалу, системності й послідовності навчання, зв'язку навчання з професійною діяльністю тощо;

- визначення обсягу та змісту самостійної роботи студентів (збільшення кількості самостійних аудиторних та позааудиторних занять, формування навичок та вмінь самостійної роботи, підвищення професійної спрямованості завдань тощо);

- встановлення міжпредметних зв'язків і на їх основі досягнення інтеграції змісту окремих навчальних предметів; доцільно скористатися структурно-логічною схемою предмета та обрати методику реалізації інтеграційних зв'язків у навчальному процесі;

- вироблення рекомендацій щодо організації навчального процесу;

- визначення та розроблення форм і методів контролю успішності навчання;

- оформлення навчальної програми відповідно до дидактичних нормативів.

Для кожної навчальної дисципліни вищим навчальним закладом складається *робоча навчальна програма дисципліни*, яка є нормативним документом вищого навчального закладу. Робоча навчальна програма містить послідовний виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, визначає послідовність та організаційно-методичні форми її вивчення, обсяг часу на різні види навчальної роботи, форми і засоби поточного та підсумкового контролю.

Складовими робочої програми є: тематичний план, пакет методичних матеріалів для проведення поточного і підсумкового контролю, перелік навчально-методичної літератури, засобів наочності, технічних засобів навчання тощо.

Робочі навчальні програми нормативних і вибіркового навчальних дисциплін розробляються відповідними кафедрами і, як правило, затверджуються проректором з навчальної роботи і деканом факультету.

У підсумковій частині відповіді на зазначені питання слід зазначити, що навчальні програми, робочі навчальні програми разом з навчальними планами є основними документами, якими керуються факультети та кафедри вищих закладів освіти в організації навчального процесу. Зміст освіти, що визначається навчальними програмами, конкретизується в підручниках, навчальних посібниках та методичних вказівках.

Тема 3. Лекція як основна форма організації навчання студентів (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Організаційні форми навчання.
2. Роль і місце лекції у навчальному процесі.
3. Структура лекції.
4. Вимоги до підготовки і проведення лекцій.
5. Оцінка якості лекції.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: Навчальний посібник. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. – С. 182-196.

Галушко Т.Є. Лекція у вищій школі. – К., 1971.

Гузик В.П. Лекционно-семинарская система обучения. – Одесса, 1998.

Лапшин П.Ф. Проблемное преподавание и изучение истории в высшей школе / Под ред. М.С. Винокура – Киев, 1988.

Подкасистый П.И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов. – Москва, 2005.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – Київ, 2010. – С. 163-177.

Штокман И.Г. Вузовская лекция: Практические советы по методике преподавания учебного материала. – Киев, 1981.

Розглядаючи *перше питання*, потрібно зазначити, що у ВНЗ функціонують різноманітні організаційні форми навчання: лекції, семінари, лабораторні роботи, практикуми, самостійна робота студентів під контролем викладача, виробнича практика. У дидактиці ці форми трактують як способи управління пізнавальною діяльністю для вирішення певних дидактичних задач. У той же час лекція, семінар, практичне заняття, самостійна робота виступають як організаційні форми навчання (постають способами здійснення взаємодії студентів та викладачів, в рамках яких реалізуються зміст і методи навчання). Процес навчання супроводжується і завершується різними формами контролю.

Форми організації навчального процесу

Форми навчання		Форми контролю	
Направлені переважно на теоретичну підготовку	Направлені переважно на практичну підготовку	Традиційні	Інноваційні
<ul style="list-style-type: none"> – лекція; – семінар; – лабораторна робота; – екскурсія; – контрольована самостійна робота; – самостійна позааудиторна робота; – конференція; – консультація; 	<ul style="list-style-type: none"> – практичне заняття; – курсове проектування; – усі види практики; – ділова гра; 	<ul style="list-style-type: none"> – контрольна робота; – індивідуальна співбесіда; – колоквиум; – залік; – перевідні і семестрові екзамени; – захист курсового проекту; – державні екзамени; – захист дипломного проекту; 	<ul style="list-style-type: none"> – тестування; – рейтинг; – комплексний екзамен зі спеціальності;

Протягом усієї історії вищої школи з моменту її зародження до наших днів провідною організаційною формою і методом навчання є лекція. З неї починається перше знайомство студента з навчальною дисципліною, саме лекція закладає основу наукових знань.

Також у цьому питанні варто зробити стислий огляд форм організації навчального процесу, зазначити, що існують форми навчання та форми контролю. В свою чергу форми навчання поділяються на ті, що направлені переважно на теоретичну підготовку, і ті, що направлені переважно на практичну підготовку. Відповідно, форми контролю поділяються на традиційні та інноваційні.

Розглядаючи *друге питання*, доцільно розпочати з визначення *мети* лекції: формування орієнтовної основи для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу.

Лекція – логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною.

Також це питання передбачає огляд історії зародження та розвитку лекції.

Відповідаючи на питання необхідно дати загальну характеристику основним функціям сучасної лекції: методологічній, виховній, інформативній (освітня), розвивальній, орієнтаційній та організаційній.

Методологічна функція забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні його в розвитку.

Виховна функція дає змогу реалізувати завдання формування особистості майбутнього педагога, виховує в нього переконливість і свідому активність.

Інформативна (освітня) функція поряд з передаванням системи необхідних знань про предмет допомагає аудиторії самостійно вибудувати цю систему в процесі „образ – мислення”.

Розвивальна функція пов’язана з формуванням у студентів пізнавальної активності й вимагає ведення лекційного викладання як самостійного творчого пізнання.

Орієнтаційна функція дає змогу спрямувати студента в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел – лекцій, практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо.

Організаційна функція робить лекцію найважливішою ланкою навчального процесу. У всій багатоманітності форм і методів навчальної діяльності тільки лекція здатна поєднати всі елементи складного процесу пізнання, організувати й спрямувати процес для засвоєння здобутих знань.

Потрібно звернути увагу на те, що у навчальному процесі складається ряд ситуацій, коли лекційна форма навчання не може бути замінена будь-якою іншою:

- за відсутності підручників з нових курсів, лекція – основне джерело інформації;

- новий навчальний матеріал з конкретної теми не знайшов ще відображення в існуючих підручниках, або деякі його розділи застаріли;

- окремі теми підручника, особливо важкі для самостійного вивчення, та потребують методичної переробки лектором;

- з основних проблем курсу існують різні концепції. Лекція необхідна для їх об'єктивного висвітлення;

- лекція незамінна у тих випадках, де особливо важливий особистий емоційний вплив лектора на студентів з метою вплинути на формування їх поглядів. Емоційне забарвлення лекції у поєднанні з глибоким науковим змістом створює гармонію думки, слова і сприйняття слухачами.

Варто також відмітити *переваги лекції*:

- це творче спілкування лектора з аудиторією, співтворчість, емоційна взаємодія;

- лекція – досить економний спосіб отримання в загальному вигляді основ знань;

- лекція активізує мисленнєву діяльність, якщо добре зрозуміла та уважно прослухана, тому завдання лектора – розвивати активну увагу студентів, викликати рух їх думки за думкою лектора.

Питання вимагає визначення *вимог до лекції*: виховна сторона лекції та викладання, науковість та інформативність (сучасний науковий рівень), доказуваність та аргументованість,

наявність достатньої кількості яскравих, переконливих прикладів, фактів, обґрунтувань, документів та наукових доказів, емоційність форми викладання, активізація мислення слухачів, постановка питання для роздумів; чітка структура і логіка розкриття послідовно пояснюваних запитань; методична обробка – виведення головних думок і положень, підкреслення висновків, наведення їх у різному формулюванні; викладання доступною та зрозумілою мовою, пояснення нових термінів та назв; використання, у міру можливостей, аудіовізуальних дидактичних матеріалів. Перелічувані вимоги лежать в основі оцінки якості лекції.

У *третьому питанні* необхідно звернути увагу на те, що лекція має певну *структуру*: вступну частину, основний зміст, узагальнення, проміжні та підсумкові висновки, опис прикладних питань науки тощо.

Будується лекція за таким *планом*:

1. Назва теми.
2. План, що диктується студентам.
3. Виклад матеріалу в логічній послідовності.
4. Підведення підсумків.
5. Рекомендована література з теми.
6. Відповіді на запитання студентів.

Варто зазначити, що лекції класифікують на види за кількома критеріями.

I. За дидактичними завданнями лекції поділяють на: вступні, тематичні, настановчі, оглядові, заключні.

Вступна лекція знайомить студентів з метою та призначенням курсу, його роллю і місцем у системі навчальних дисциплін. Далі подається короткий огляд курсу. Подібний вступ допомагає студентам отримати загальне уявлення про предмет, орієнтує їх на систематичну роботу над конспектами і літературою, знайомить з методикою роботи над курсом.

Оглядово-повторювальні лекції, які читаються у кінці розділу чи курсу, мають відображати всі теоретичні положення, які складають науково-понятійну основу даного розділу чи курсу, виключаючи деталізацію і другорядний матеріал.

Оглядова лекція. Призначена для систематизації набутих

студентами знань, узагальнення матеріалу з навчальної дисципліни.

У завершальній лекції підбивають підсумки вивченого матеріалу з предмета шляхом виділення вузлових питань лекційного курсу і зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання і майбутньої професійної діяльності студентів.

II. За способом викладу навчального матеріалу виокремлюють лекції: інформаційні, проблемні, бінарні, лекції-візуалізації, лекції із заздальгідь запланованими помилками, лекції-прес-конференції.

Проблемна лекція. Завдання викладача – створити проблемну ситуацію, спонукати студентів до пошуку рішень проблеми, крок за кроком підводячи їх до цілі. Для цього новий теоретичний матеріал подається у формі проблемної задачі. У процесі її вирішення і в підсумку – як результат – студенти набувають в співробітництві з викладачем нові потрібні знання.

Візуалізована лекція являє собою усну інформацію, перероблену у візуальну форму. Відеоряд може слугувати опорою адекватних думок і практичних дій. Викладач має використати такий демонстраційний матеріал, такі форми наочності, які б не тільки доповнювали словесну інформацію, але і самі були носіями змістової інформації (слайди, плівка, планшети, креслення та ін.).

Лекція удвох – цей різновид лекції є продовженням і розвитком проблемного викладу матеріалу в діалозі двох викладачів. Тут моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних запитань двома спеціалістами.

Лекція із раніше запланованими помилками налаштована на активізацію уваги студентів; розвиток їх мисленнєвої діяльності; формування умінь виступати в ролі експертів, рецензентів та ін.

Лекція-прес-конференція.

Назвавши тему лекції, викладач просить студентів задавати йому письмово запитання по цій темі. Протягом 2-3 хвилин студенти формулюють найбільш цікаві їм запитання і передають викладачеві, який протягом 3-5 хвилин сортує запитання за їх змістом та розпочинає лекцію. Лекція викладається як зв'язний текст, у процесі викладу якого і формулюються відповіді на

поставлені студентами запитання. У кінці лекції викладач проводить аналіз відповідей.

Більш ефективними і корисними на сьогодні є *лекції-роздуми*. У такі лекції ставляться питання, розкриваються різні підходи їх розв'язання, висловлюються пропозиції, припущення. Студенти мають можливість стежити за ходом думок лектора й роздумувати.

Розкриваючи *четверте питання*, слід зауважити, що зробити лекцію повноцінною допомагають дидактичні принципи добору й викладу навчального матеріалу:

1) *науковість лекції*. Викладач установлює, які знання, наукові теорії, закони, правила він повинен повідомити слухачам; добирає найбільш яскравий, виразний фактичний матеріал, наочність для посилення емоційної насиченості лекції;

2) *доступність викладеного матеріалу*. Науковість і доступність навчання – це принципи, що завжди розглядаються в єдності. Водночас доступність не повинна призвести до зниження науковості, до відставання від розвитку науки, економічного й соціокультурного розвитку суспільства;

3) *наступність*. Кожна лекція передбачає організаційний зв'язок із попереднім матеріалом і вихід на наступний. При доборі й викладі вступних лекцій студенти повинні спиратися на здобуті раніше знання і можливий досвід діяльності;

4) *історичність*. Викладений матеріал має співвідноситися з тією епохою, конкретним часом, коли зародилася ідея, розглядалося явище, з'явився той чи інший факт. Це допомагає слухачам осмислити історію ідеї, наукових відкриттів – те багатство, яке нагромадили попередні покоління;

5) *зв'язок теорії з практикою*, що виявляється в лекційному викладанні як практична орієнтація. Кожне теоретичне положення під час читання курсу має пов'язуватися з конкретною педагогічною практикою шкіл.

У процесі підготовки до лекції викладач повинен з'ясувати співвідношення її змісту зі змістом наявних підручників та навчальних посібників з дисципліни. Зміст лекції має ґрунтуватися на власному погляді викладача на матеріал, а не на дублюванні підручника чи посібника. Важливе також

використання різних засобів унаочнення та демонстрування, які допомагають інтенсифікувати навчальний процес.

Обсяг і зміст матеріалу відбираються відповідно до навчальної програми або основного підручника з навчальної дисципліни. Лекція не повинна охоплювати весь програмовий матеріал з теми.

Лекція покликана не тільки формувати у студентів основи знань з історичної науки, а й визначати напрями, зміст і характер інших видів навчальних занять (семінарів, практикумів і лабораторних робіт) та самостійної роботи. З огляду на це лекції необхідно вибудовувати на матеріалі, який буде розширюватися на семінарських та лабораторно-практичних заняттях. Акцент слід робити на тій інформації, яка є найнеобхіднішою для майбутньої діяльності студента.

Добираючи матеріал для лекції, викладач має продумати її зв'язок з попереднім і наступним матеріалом, вибудувати його так, щоб лекція та її структурні компоненти відповідали принципам дидактики вищої школи.

Завершення підготовки викладача до лекції має бути у певний спосіб оформлене: конспект чи повний текст лекції.

Необхідно зазначити умови ефективності лекції:

I (умови щодо структури і змісту лекції):

- 1) чітка визначеність предмета лекції, її плановість, стрункність;
- 2) висвітлення в лекції наукової інформації;
- 3) ретельний добір матеріалу, концентрація змісту на розкритті основних понять;
- 4) використання й аналіз наукової літератури (об'єктивна думка);

II (умова щодо якісної характеристики лектора):

- 1) наукова обізнаність лектора, вираження її в змісті самої лекції;
- 2) загальна ерудиція, вільне оперування матеріалом;
- 3) захопленість предметом і великий інтерес до наукової творчості;
- 4) лекторська майстерність (володіння аудиторією, стимулювання мислительної діяльності слухачів, комунікативні вміння тощо);

5) культура мовлення (орфоепічна, граматична, багатство і виразність, чіткість мовлення);

6) уміння вибирати такий темп мовлення, який дає би можливість сприймати і записувати інформацію;

7) доброзичливість і вимогливість до студентів (щирість, рівне ставлення до них);

III (організаційно-педагогічні й матеріально-технічні умови):

1) розподіл лекційних годин;

2) забезпечення лекції технічними засобами навчання.

Викладаючи лекційний матеріал, викладач має орієнтуватись на те, що студенти пишуть конспект. Засоби, які допомагають конспектуванню: акцентований виклад матеріалу лекції (виділення темпом, голосом, інтонацією, повторенням найбільш важливою, суттєвою інформацією, використання пауз, записи на дошці, демонстрації ілюстративного матеріалу, дотримання регламенту занять).

Розглядаючи *п'ять питань*, необхідно назвати і охарактеризувати ключові критерії оцінки якості: зміст, методика, керівництво роботою студентів, лекторські дані, результативність лекції.

Зміст лекції: науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки, світоглядна сторона, наявність методичних запитань, правильне їх трактування. Активізація мислення шляхом постановки проблемних запитань та вирішення протиріч у ході лекції. Висвітлення історії запитання, показ різних концепцій, зв'язок з практикою. Лекція та підручник: чи викладається матеріал, якого нема у підручнику, чи переказується підручник, чи пояснюються особливо важкі запитання, чи даються завдання опрацювати ту чи іншу частину матеріалу самостійно за підручником. Зв'язок з попереднім та майбутнім матеріалом, внутрішньо-предметні, міжпредметні зв'язки.

Методика читання лекцій: чітка структура лекції та логіка викладу. Наявність чи відсутність плану, його реалізація. Повідомлення літератури до лекції. Доступність і роз'яснення нових термінів та понять. Доказуваність та аргументованість.

Виділення головних думок і висновків.

Використання прийомів закріплення: повторення, запитання на перевірку уваги, засвоєння, підведення підсумків у кінці кожного запитання, усієї лекції. Використання лектором опорних матеріалів: текст, конспект, окремі записи, читання без опорних матеріалів.

Керівництво роботою студентів: вимога конспектування та контроль за виконанням. Навчання студентів методиці запису і допомога в цьому: темп (повільний), повтор, паузи та ін.

Використання прийомів підтримання уваги – риторичні запитання, жарти, ораторські прийоми.

Дозвіл задавати запитання.

Лекторські дані: знання предмета, емоційність, голос, дикція, ораторське мистецтво, культура мовлення, зовнішній вигляд, вміння встановлювати контакт.

Результативність лекції: інформаційна цінність, виховний аспект, досягнення дидактичної мети.

Тема 4. Семінарські заняття (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Семінарське заняття як форма навчання історії. Види семінарських занять
2. Організація і проведення семінарських занять.
3. Семінар як взаємодія і спілкування учасників.
4. Спецсемінари і спецкурси з історії.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: Навчальний посібник. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. – С. 205-218.

Гузик В.П. Лекционно-семинарская система обучения. – Одесса, 1998.

Глушинець Н.О. Інноваційні форми і методи проведення семінарських занять // IX Міжнародна науково-практична конференція „Гуманізм і освіта”. – Вінниця, 2008.

(<http://conf.vstu.edu/humed/2008/2/>).

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – Київ, 2010. – С. 176-185, 198-203.

Перше питання передбачає детальний розгляд семінарського заняття як однієї з головних форм організації навчання історичних дисциплін, як частину навчального процесу у вищій школі. Потрібно звернути увагу на види семінарських занять та їх особливості.

Семінарське заняття – вид навчальних практичних занять, який передбачає самостійне вивчення студентами попередньо запропонованих викладачем запитань з теми лекційного курсу, переліку самостійних завдань з наочним оформленням матеріалу у вигляді реферату, доповіді, повідомлення, конспектування історичних джерел тощо.

Необхідно розкрити історію семінарських занять, яка сягає античності. Зокрема, семінари проводилися у давньогрецьких і римських школах як поєднання диспутів, повідомлень учнів, коментарів і висновків учителя. З XVII ст. ця форма навчання використовується у Західній Європі, а з XIX ст. – у російських університетах. Семінарські заняття носили практичний характер і були школою того чи іншого вченого, під керівництвом якого студенти практично освоювали практичний курс дисципліни, методику його дослідження.

Необхідно розкрити роль і місце семінарів у сучасній вищій школі. Зокрема, вони є засобом розвитку у студентів культури наукового мислення. Семінар призначений для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методологією наукового пізнання. Головна мета семінарських занять – забезпечити студентам можливість оволодіти навичками і вміннями використання теоретичних знань згідно особливості кожної науки.

Слід зазначити, що на семінарах вирішуються такі педагогічні завдання: розвиток творчого професійного мислення; пізнавальна мотивація; професійне використання знань у навчальних умовах:

а) оволодіння мовою відповідної науки;

б) навички оперування формулюваннями, поняттями, визначеннями;

в) оволодіння уміннями і навичками постановки і вирішення інтелектуальних проблем і задач, критика, відстоювання своєї точки зору.

Крім того у ході семінарського заняття викладач вирішує і такі завдання, як повторення і закріплення знань, контроль, педагогічне узагальнення тощо.

Розглядаючи *друге питання*, необхідно відмітити, що семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення студентами програмового матеріалу і обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності. Зважаючи на це, семінарські заняття тісно пов'язані з лекціями та іншими формами навчальної роботи у вищому навчальному закладі і зорієнтовані на формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання.

Варто зауважити, що якість проведення семінарських занять з історичних дисциплін залежить від рівня підготовки студентів. Існують такі форми підготовки студентів до різних видів семінарських занять:

- усі студенти готують повідомлення з основних питань;
- кожен студент готує реферат з певної теми;
- студент самостійно готує доповідь творчого характеру, яка містить елементи дослідницького характеру.

Підготовка до семінару здійснюється в кілька етапів: прослуховування лекції з теми семінару, вивчення і конспектування рекомендованої літератури, складання тексту виступу (план, тези, доповідь), безпосередня участь у проведенні семінару.

Необхідно розкрити значення семінарських занять:

- вони сприяють розвитку пізнавальної активності студентів більшою мірою, аніж будь-які інші форми організації навчання;
- привчають працювати самостійно;
- формують навички роботи з навчальною та науковою історичною літературою;
- розвивають інтерес до предмету;

- розвивають уміння висловлювати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів,
- допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних історичних знань, виробленню активної життєвої позиції;
- сприяють зв'язку теорії і практики.

Окрім того, семінарські заняття дають змогу викладачу донести до студентів необхідну інформацію, перевірити її засвоєння, уміння використовувати в навчальній і науковій роботі.

Необхідно виділити такі функції семінарських занять у вищій школі:

поєднання лекційної форми навчання із систематичною самостійною роботою студентів, їх теоретичної підготовки з практичною;

навчання студентів творчо працювати з підручниками, посібниками та історичними джерелами, реферувати їх, готувати доповіді і повідомлення з окремих питань, виступати з ними перед студентами групи чи курсу;

розвиток творчого професійного мислення, умінь і навичок розумової праці;

формування у студентів інтересу до науково-дослідної роботи в галузі історичної науки, залучення їх до досліджень, які здійснює кафедра, до роботи в проблемних групах;

систематичний контроль роботи студентів і перевірка їх знань, умінь і навичок з окремих тем і розділів навчальної дисципліни.

Слід вказати, що залежно від ролі семінарів у навчальному процесі вищої школи і завдань, що ставляться перед ними, їх розподіляють на заняття:

- що мають на меті поглиблене вивчення певного навчального курсу;
- що передбачають ґрунтовне опрацювання окремих найважливіших тем курсу;
- семінари дослідницького характеру, що не пов'язані своєю тематикою з лекціями і передбачають поглиблене розроблення окремих проблем історичної науки.

Головний зміст *третього питання* – розповідь про семінар

як процес взаємодії і спілкування учасників. Слід звернути увагу на класифікацію семінарських занять, та дати їй коротку характеристику.

Дослідниця Н.Гушинець пропонує таку класифікацію семінарських занять:

1. Залежно від складності, об'єму і вимог:

- просемінарські (підготовчі),
- власне семінари,
- міжпредметні.

2. Залежно від мети:

- повторення і систематизації знань,
- семінар вивчення нового матеріалу,
- комбінований.

3. За формою проведення:

- семінар-бесіда,
- семінар-обговорення,
- диспут,
- семінар-конференція
- комбінований.

Варто зробити стислий огляд основних видів семінарських занять.

Просемінар – перехідна форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів через практичні і лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінарської роботи, до вищої форми – власне семінарів. Головним завданням просемінарських занять є вироблення у студентів вміння виконувати різноманітні практичні роботи (працювати з підручником, історичними джерелами, реферувати літературу, складати тези), тобто, просемінари є своєрідними практикумами.

Серед *власне семінарських занять* найпоширенішими є такі види:

- дослідження,
- розгорнута бесіда,
- доповідь (повідомлення),
- обговорення рефератів і творчих робіт,
- розв'язування завдань,
- диспут,
- конференція тощо.

Семінар-дослідження – форма семінару, зміст якого полягає у набутті, поширенні та частковій реалізації історичних знань з наданням цьому процесу компонентів наукового дослідження. Семінар-дослідження здійснюється в три етапи, часто охоплює кілька групових занять з різними часовими інтервалами.

Семінар-„круглий стіл” – форма семінару, в основу якого закладено декілька поглядів, обговорення яких призводить до прийнятної для всіх учасників позиції або рішення.

Семінар-розгорнута бесіда. На такому семінарі тему розподіляють на невеликі за обсягом, але органічно пов'язані між собою проблемні запитання. Виконання одного завдання є основою для виконання наступного. Доцільно заохочувати слухачів виступати з уточненнями і доповненнями, що дає змогу залучити до обговорення максимум студентів. Цей вид семінару не передбачає письмових доповідей чи рефератів. Його структура: організація групи – вступне слово викладача – власне бесіда – підведення підсумків заняття.

Семінар-доповідь (повідомлення). Такий семінар потребує ґрунтовної підготовки, використання різноманітних інформаційних джерел. Доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами. Решта студентів уважно його слухають, щоб бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має значні педагогічні можливості, але для їх реалізації необхідна активність студентів. З метою активізації студентів під час таких занять, крім основного доповідача, можуть виступити 1-2 опоненти. Після виступу опонентів виступають ще 4-5 студентів, а викладач підводить підсумок. Такий семінар часто набуває ознак дискусії.

Семінар-диспут (дискусія). Форма семінару, складовими якого є спірна проблема, різноманітність шляхів її достовірного вирішення, компетентність учасників. Для дискусії потрібна проблема не за об'ємом матеріалу, а по суті протиріччя.

Семінар-диспут передбачає чітко сформульовану тему і залучення до роботи всієї групи. Перелік питань має містити явні і приховані суперечності. Семінар вибудовується так, що з доповіддю з кожного питання виступає один доповідач, який не розкриває його повністю, а це передбачає доповнення, полеміку, обговорення. При цьому у висвітленні питання можуть бути різні

погляди, різні оцінки історичних явищ, подій. Це спонукає мислити, доводити свою точку зору. За своєю структурою семінар-диспут містить вступне слово, власне дискусію і підбиття підсумків.

Семінар-конференція. Викладач заздалегідь визначає тему, мету і завдання семінару, розподіляє запитання між студентами з урахуванням індивідуальних можливостей, пропонує перелік необхідної літератури, проводить групові й індивідуальні консультації. Під час заняття одні студенти виступають із доповідями та повідомленнями, а інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач проблемними запитаннями спрямовує обговорення доповідей, залучає до обміну думками. Доцільним є запрошення фахівців з проблеми, що обговорюється.

Семінар-прес-конференція. Механізм його проведення достатньо традиційний: команда з 4-5 осіб відповідає на запитання із загальної історичної проблеми, її аспектів, відомостей з додаткової літератури тощо. Найбільш типовими формами такого семінару є наступні: а) група складає питання з проблеми, а ті, хто склав найбільше запитань, стають учасниками прес-конференції; б) студенти-автори найбільш цікавих запитань ставлять свої питання групі; в) викладач сам обирає студентів, що відповідатимуть на запитання аудиторії та ін.

Семінар-„карусель” – форма семінару, спрямована на те, щоб задіяти максимальну кількість студентів. Студенти цілеспрямовано переміщуються з одного навчального місця на інше, тому кожний виступає в ролі того, хто навчається, того, хто навчає, оратора.

Семінар-„мозковий штурм” – форма семінару, яка містить цілеспрямоване орієнтування студентів на сприйняття та колективне вирішення складного питання на основі максимального розумового напруження учасників заняття.

Ефективність семінарського заняття значною мірою залежить від підготовки викладача, яка передбачає опрацювання літератури, рекомендованої студентам; ретельне продумування додаткових запитань для студентів; вступного і заключного слова з окремих питань і теми загалом. Істотну роль у процесі підготовки до семінарських занять відіграють наочні посібники

(карти, таблиці, схеми, діафільми, фотоальбоми тощо).

Розглядаючи *чверрте питання* слід звернути увагу на відмінність між спецсеминаром і спецкурсом, адже *спецкурс* – це курс, який вивчається студентами на старших курсах з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми розробками у галузі історичних знань, формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок.

Його керівник повинен бути висококваліфікованим фахівцем у певній галузі, мати достатню кількість наукових праць з проблем спецкурсу, який читає.

Необхідно вказати на особливості спецкурсу. Важливою є роль вступної лекції до спецкурсу. У ній характеризуються мета і завдання спецкурсу, подається огляд історіографії проблеми, розглядаються напрями досліджень, основні наукові концепції, визначається наукове і навчальне значення спецкурсу.

На спецкурсі викладач, спираючись на власний досвід і доробок у галузі, повинен охарактеризувати процес наукового дослідження, ввести студентів у свою творчу лабораторію, розкрити методіку наукової роботи, проблеми інформаційного пошуку, техніку наукового дослідження. Саме на спецкурсі, як правило, студентам прищеплюється смак до наукової роботи, прагнення взяти активну участь у науковій діяльності кафедри.

Керівник спецкурсу повинен спиратися на раніше засвоєні студентами знання при розгляді окремих проблем спецкурсу, у такий спосіб можна скоротити час на вивчення вже відомих питань і приділити більше уваги складним.

Спецсеминар – курс, що вивчається студентами на старших курсах в межах вузької спеціалізації і передбачає оволодіння спеціальними засобами професійної діяльності в обраній для спеціалізації галузі науки або практики.

До проведення спецсеминарів залучають відомих вчених, а також спеціалістів-практиків – працівників підприємств, наукових установ, інших організацій.

Неоходно виділити характерні риси спецсеминару.

На вступному занятті викладач, як правило, робить огляд змісту спецсеминару, тем студентських наукових робіт, списку літератури з досліджуваної проблеми. Розподіляючи теми

доповідей, він акцентує увагу на проблематиці спец-семінару, методиці роботи над науковим повідомленням.

Система обговорення доповіді на спецсемінарі може бути різною. Більшість керівників спецсемінарів спершу заслуховують доповідь (повністю або основні положення), а потім пропонують студентам обговорення. Слід вибудовувати роботу так, щоб всі студенти виступили із запитаннями або зауваженнями. Вони можуть не лише вказувати на переваги і недоліки доповіді, а й розвивати її положення. Ефективною є практика письмових рецензій на доповідь і зачитування їх після виступу доповідачів.

Важливим завданням спецсемінару є вироблення у студентів вміння готувати наукові доповіді і рецензії, об'єктивно аналізувати роботи інших студентів, індивідуально і колективно обговорювати матеріал.

Тема 5. Основні форми контролю та оцінювання знань студентів (2 год.)

План:

1. Складові, функції та види контролю навчальної діяльності студентів.
2. Методи та форми контролю.
3. Системи оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів з історії.

Література:

Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – Київ, 2006.

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: Навчальний посібник. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. – С. 261-287.

Карачун С. Модульно-рейтингова система навчання історії України у вузах I-II рівня акредитації // Історія в школі. – 2001. – №2.

Лобур М.С. Деякі аспекти удосконалення оцінки якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах // Проблеми освіти: Науковий збірник / Кол. авт. – Київ, 2008. – Вид. 56.

Рябова В. Теоретичні засади модульного підходу в освіті // Освіта. – 2006. – № 16.

Сікорський П.І. Кредитно-модульна технологія навчання: Навчальний посібник. – Київ, 2004.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – Київ, 2010. – С. 287-306.

Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль, 2002.

У підготовці *першого питання* варто з'ясувати роль і значення контролю в навчальному процесі. Контроль, як дидактичний засіб управління навчанням спрямований на забезпечення ефективності формування знань, умінь і навичок, використання їх на практиці, стимулювання навчальної діяльності студентів, формування у них прагнення до самоосвіти.

Слід розкрити цільове призначення контролю:

– перевіряти глибину та якість набутих студентами знань, умінь та навичок, ступінь проявлення самостійності та творчості студентів при вирішенні теоретичних та практичних завдань, їх методологічну підготовку;

– сприяти повторенню та закріпленню знань, умінь та навичок, з'ясуванню студентами сутності явищ, процесів, закономірностей, що вивчаються;

– слугувати джерелом інформації про успіхи та пробіли у теоретичній та практичній підготовці студентів;

– стимулювати навчальну діяльність студентів, активізувати його пізнавальні зусилля та енергію.

Слід зазначити головну *мету* контролю. Нею є визначення якості засвоєння студентами навчального матеріалу, ступеня відповідності умінь і навичок цілям і завданням навчального предмета. *Складовими контролю* за навчальною діяльністю студентів-істориків є:

– перевірка (виявлення рівня знань, умінь і навичок);

– оцінювання (вимірювання рівня знань, умінь і навичок);

– облік (фіксація результатів у вигляді оцінок у журналі,

залікової книжці, екзаменаційній відомості).

Необхідно назвати і охарактеризувати функції контролю:

– *освітня* (навчальну): сприяння вдосконаленню знань студентів;

– *діагностична*: виявлення знань, умінь і навичок студентів, а також наявних у них недоліків, з'ясування шляхів їх усунення;

– *стимулююча*: схвалення успіхів сприяє розвитку у молодій людини мотивів до навчання, до кращих результатів;

– *розвивальна*: розвиток у студентів вміння аналізувати і синтезувати, порівнювати й узагальнювати, абстрагувати й конкретизувати, а також уваги, уваги, пам'яті тощо;

– *управлінська* (прогностично-методичну): у процесі контролю визначається стан успішності студентів, що дає змогу запобігти проблемам у навчанні;

– *виховна*: очікування перевірки спонукає студента регулярно готуватися до занять; сприяє формуванню почуття відповідальності;

– *оцінювальна*: передбачає зіставлення виявленого рівня знань, умінь і навичок з вимогами навчальної програми, що забезпечує об'єктивне оцінювання;

– *самооцінювальна*: студенти в процесі навчання розвивають вміння самостійно оцінювати власні можливості, недоліки та проблеми, що є важливою складовою самоактуалізації особистості.

Необхідно вказати, що М.Фіцула визначав, що контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів є ефективним за умови дотримання педагогами певних вимог:

– індивідуальний підхід;

– систематичність контролю;

– необхідність володіти достатньою кількістю даних для оцінювання знань, що означає врахування змісту відповіді студента на запитання, доповнень до відповідей інших студентів на поточному або попередніх заняттях тощо;

– оцінки тільки за фактичні знання;

– єдність вимог викладачів до оцінювання знань студентів, що передбачає врахування ними державних стандартів з підготовки спеціалістів;

– оптимізацію контролю знань студентів;

- гласність контролю;
- всебічність контролю;
- тематична спрямованість контролю;
- дотримання етичних норм;
- професійна спрямованість контролю.

Слід назвати і охарактеризувати види контролю, який поділяється на *поточний* (міжсесійний) та *підсумковий* – у період заліково-екзаменаційної сесії, що проводиться наприкінці кожного семестру.

Міжсесійний контроль полягає у контролюванні навчального процесу в період між сесіями. Йдеться про попередню, поточну і тематичну перевірку.

Попередню перевірку здійснюють з метою виявлення рівня підготовленості студентів до навчання залежно від етапу навчання і місця проведення контролю.

Поточна перевірка має на меті отримання даних про рівень знань студентів і якість навчально-пізнавальної діяльності на навчальних заняттях.

Тематична перевірка передбачає виявлення й оцінювання засвоєних на попередніх заняттях знань з певної теми.

Підсумковий контроль має на меті перевірку рівня засвоєння знань, умінь і навичок студентів за тривалий період навчання – семестр, рік, на час завершення курсу навчання і спрямований на виявлення системи знань студентів. Виокремлюють *семестровий контроль і державну атестацію*.

Семестровий контроль згідно з „Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” проводиться як *семестровий іспит* (форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр); *диференційований залік* (форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального матеріалу з певної дисципліни на підставі результатів виконання індивідуальних завдань); *семестровий залік* (форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального матеріалу на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях).

Відповідно до кредитно-модульної системи підсумкова (загальна) оцінка з навчальної дисципліни є сумою рейтингових оцінок (балів), одержаних за окремі оцінювані форми навчальної діяльності. Підсумкова оцінка формується як середнє арифметичне із проміжних оцінок за змістові модулі або визначається на основі середньої оцінки за змістові модулі та проведення додаткового підсумкового тестування (наприклад, кваліфікаційний екзамен з предмета).

Необхідно зазначити, що *державна атестація студентів* історичної спеціальності здійснюється державною екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією після завершення навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або якомусь його етапі з метою встановлення фактичної відповідності рівня підготовки вимогам освітньої (кваліфікаційної) характеристики.

Студенти, які закінчують вищий навчальний заклад, складають державні іспити і захищають кваліфікаційні (дипломні) роботи. Державний іспит є комплексною перевіркою знань студентів з дисциплін, передбачених навчальним планом, за білетами, складеними відповідно до навчальних програм, та за методикою, визначеною вищим навчальним закладом.

Необхідно розповісти про умови допуску студентів до складання державних іспитів і захисту дипломних робіт. Зокрема, до них допускають лише студентів, які повністю виконали навчальний план. Складання державних іспитів і захист дипломних робіт проводиться на відкритому засіданні державної комісії. Результати захисту дипломних робіт і складання державних іспитів визначають оцінками „відмінно”, „добре”, „задовільно” і „незадовільно”.

У висновку слід наголосити, що контроль як дидактичний засіб управління навчанням спрямований на забезпечення ефективності формування знань, умінь і навичок, використання їх на практиці, стимулювання навчальної діяльності студентів, формування у них прагнення до самоосвіти.

Висвітлюючи *друге питання*, потрібно звернути увагу на методи контролю.

Необхідно назвати і охарактеризувати найпоширеніші методи

контролю: *усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, методи самоконтролю і самооцінки.*

Усний контроль (усне опитування) передбачає таку послідовність: формулювання завдань з урахуванням специфіки предмета і вимог навчальної програми; підготовка студентів до викладу знань; коригування викладених у процесі відповіді знань; аналіз і оцінювання відповіді. Метою *письмового контролю* є з'ясування (в письмовій формі) ступеню оволодіння студентів знаннями, вміннями та навичками з предмета, визначення їх правильності, усвідомленості, вміння застосувати знання на практиці.

Тестовий контроль проводять для визначення рівня сформованості знань і вмінь з навчальної дисципліни. Виокремлюють тести *відкритої форми* (із вільно конструйованими відповідями) і *тести закритої форми* (із запропонованими відповідями).

Графічний контроль. Сутність його полягає у створенні студентом узагальненої наочної моделі, яка відтворює відношення, взаємозв'язки певних історичних явищ або їх сукупності. Наочна модель – це графічне зображення діаграми, схеми, таблиці (наприклад, схема історичної битви, нанесені на контурні карти певні історичні об'єкти).

Програмований контроль реалізується шляхом пред'явлення усім студентам стандартних вимог, що забезпечується використанням однакових за кількістю і складністю контрольних запитань.

Практичну перевірку застосовують з історичних дисциплін, які передбачають оволодіння системою практичних професійних умінь та навичок, і здійснюють під час проведення практичних і лабораторних занять, у процесі проходження різних видів виробничої практики.

Метод самоконтролю. Його суттю є усвідомлене регулювання студентом своєї діяльності задля забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим завданням, нормам. Мета самоконтролю – запобігання помилкам і виправлення їх.

Метод самооцінки передбачає критичне ставлення студента

до своїх можливостей, об'єктивне оцінювання досягнутих результатів.

Необхідно зазначити, що під час навчальних занять у вищому навчальному закладі використовують індивідуальну та фронтальну перевірки знань, умінь і навичок студентів, а також підсумкові форми контролю.

Індивідуальна перевірка стосується конкретних студентів і має на меті з'ясування рівня засвоєння студентом певних історичних знань, умінь і навичок, рівня формування професійних рис.

Фронтальна перевірка. Ця форма контролю спрямована на з'ясування рівня засвоєння студентами навчального історичного матеріалу за порівняно короткий час. Вона передбачає короткі відповіді з місця на короткі запитання (усна співбесіда за матеріалами розглянутої теми на початку нової лекції з оцінюванням відповідей студентів) або письмову роботу на початку чи в кінці лекції (10-15 хв.).

Ефективною формою перевірки знань, умінь і навичок студентів є *консультації*. Хоча вони виконують специфічну функцію, однак при цьому сприяють нагромадженню необхідної для оцінювання інформації. Існує два види консультацій з контрольними функціями: консультації, на яких викладач перевіряє конспекти історичних джерел, самостійну роботу над допоміжною літературою, допомагає студентам оформлювати необхідні узагальнення, і консультації, на яких студенти відпрацьовують пропущені лекції, семінарські заняття тощо.

Поширеною формою перевірки знань, умінь і навичок студентів є *колоквіуми*. Колоквіуми виконують подвійне завдання: сприяють вивченню навчального історичного матеріалу і є формою контролю за його засвоєнням; проводяться як співбесіди з окремих питань, визначених викладачем заздалегідь.

Поточний контроль навчальних досягнень студентів здійснюється під час проведення практичних, лабораторних, семінарських та індивідуальних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи.

Дієвою формою проведення проміжного контролю є *модульна контрольна робота (МКР)*. Оцінка з модульної контрольної роботи – це складова підсумкового оцінювання

засвоєння студентом теоретичного і практичного матеріалу з певної частини дисципліни у заліковому кредиті.

Слід назвати і охарактеризувати форми підсумкового контролю: *заліки, іспити, курсові і дипломні роботи, державні іспити.*

Заліки є підсумковою формою перевірки результатів виконання студентами практичних, лабораторних робіт, засвоєння матеріалу семінарських занять, результатів практики, їх нерідко проводять як співбесіди без білетів і оцінок.

Іспити – це форма підсумкового контролю засвоєння студентами теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр. *Іспит-автомат* часто практикується викладачами щодо студентів-відмінників, які серйозно і систематично працюють протягом вивчення курсу.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни є сумою рейтингових балів, одержаних за певні форми навчальної діяльності: поточний та підсумковий контроль.

Форма проведення екзамену (усна, письмова, тестування, творчий чи професійний конкурс) та критерії оцінювання визначаються кафедрами за погодженням з деканом факультету.

Державні іспити є перевіркою підготовки випускника і його формування як фахівця. Методика ведення державного іспиту сприяє виконанню завдання завершального контролю.

У *третьому питанні* потрібно розглянути системи оцінювання досягнень студентів. Оцінювання знань – це визначення в умовних одиницях (балах), а також в оцінних судженнях викладача знань, умінь і навичок студентів відповідно до вимог навчальних програм.

Оцінку „відмінно” заслуговує студент, який виявив всебічні, систематичні і глибокі знання, здатність самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, ознайомлений з основною і додатковою історичною літературою, рекомендованою навчальною програмою. *Оцінку „добре”* ставлять студентіві, який засвоїв навчально-програмовий матеріал у повному обсязі, успішно виконує передбачені програмою завдання, опрацював основну літературу, рекомендовану програмою. *Оцінку „задовільно”* заслуговує студент, який виявив знання основного

навчального матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією, здатний виконувати завдання, передбачені програмою, ознайомлений з основною літературою, рекомендованою програмою. *Оцінку „незадовільно”* ставлять студентіві, у знаннях якого є прогалини, який припустився принципових помилок у виконанні передбачених програмою завдань.

Необхідно охарактеризувати *рейтингову систему оцінювання*, яка ґрунтується на накопиченні оцінок за певний період навчання (модуль, семестр, рік, весь термін навчання) за різноманітну навчально-пізнавальну діяльність.

Рейтингова система оцінювання знань, умінь і навичок студентів-істориків ґрунтується на таких принципах:

- кожна навчальна дисципліна і робота студента з її опанування оцінюється у залікових одиницях, сумою яких визначається рейтинг;

- обов'язково ведеться облік поточної роботи студента, який відтворюється у підсумковій оцінці;

- враховуються особливості викладання різних предметів (складність, значення дисципліни в навчальному плані);

- наявність різних видів контролю (вихідний, поточний, проміжний, підсумковий);

- навчальний рейтинг студента за семестр або рік визначається як середньоарифметичний від рейтингу з кожної навчальної дисципліни.

Необхідно зазначити умови впровадження рейтингової системи оцінювання знань студентів: готовність викладачів і студентів до її сприйняття; належне організаційно-методичне забезпечення, обов'язкова самостійна робота студентів; впровадження модульного навчання тощо.

Слід зауважити, що семестровий рейтинговий бал використовується при визначенні розміру стипендії студента та встановленні надбавок до стипендії, інших заохочень.

Загалом рейтингова система оцінювання знань активізує самостійну роботу студента, мотивує його навчально-пізнавальну діяльність, підвищує об'єктивність оцінювання, значно зменшує психологічне навантаження під час іспиту, сприяє реалізації принципу індивідуалізації і диференціації навчання.

Необхідно розкрити порядок перерахунку рейтингових показників 100-бальної університетської шкали оцінювання знань студентів в національну та європейську шкалу ECTS:

За шкалою університету	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	Залік	
100–90 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано	A
89 – 82 (дуже добре)	4 (добре)		B
81–75 (добре)			C
74–67 (задовільно)	3		D
66–60 (достатньо)	(задовільно)		E
59–35 (незадовільно - з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано	Fx
34–1 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	2 незадовільно)		F

Також необхідно охарактеризувати систему визначення рівнів у оволодінні навчальним матеріалом із подальшим його оцінюванням.

Кожну оцінку рівня досягнень студентів викладач повинен аргументовано вмотивувати.

Тема 6. Організація діяльності груп студентів з вивчення окремих проблем історії. Історичні гуртки (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Поняття науково-дослідницької діяльності.
2. Місце дослідницької роботи у навчальному процесі.
3. Робота студентів у проблемних групах і виконання проектів
4. Методи і техніка дослідження
5. Методика проведення занять у проблемних групах, гуртках.

Література:

Гончарова Н.О. Методика викладання історії у вищій школі: Навчальний посібник. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2009. – С. 248-258.

Методичні вказівки до оформлення дипломних проєктів (робіт) для студентів всіх спеціальностей / Уклад. В.В. Кухарчук, О.Г. Ігнатенко, Р.Р. Обертах. – Вінниця, 2002.

Науково-практичні аспекти організації навчальної і методичної роботи: Монографія / За ред. В.П. Шевченка. – Донецьк, 2004.

Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента: Навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак. – Київ, 2006.

Петрук В.Г. Основи науково-дослідної роботи: Навчальний посібник / В.Г. Петрук, Є.Т. Володарський, В.Б. Мокій. – Вінниця, 2006.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – Київ, 2006.

Перше питання передбачає детальну розповідь про основні поняття науково-дослідницької роботи. Необхідно підкреслити, що науково-дослідницька діяльність – це інтелектуальна праця, спрямована на набуття знань, умінь і навичок.

Зростання вимог до професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів потребує більш активного залучення до науково-дослідної роботи викладачів та студентів. Успішне володіння навичками дослідження і творчої роботи бакалаврами, спеціалістами і магістрами допомагає їм порівняно легко включатися в професійну діяльність, переводити наукові знання в площину практичного використання.

Необхідно зазначити, що кожен фахівець повинен мати уявлення про методику й організацію науково-дослідницької діяльності, про науку та основні її поняття.

Наука – це сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення. Цілями науки є описування, пояснення і передбачення процесів і явищ об'єктивної дійсності, що становлять предмет її вивчення за

основі законів, які вона відкриває. Наука породжує знання.

Наукова діяльність – інтелектуальна, творча діяльність, спрямована на здобуття і використання нових знань.

Слід зазначити, що до основних результатів наукових досліджень належать:

- наукові реферати;
- наукові доповіді на конференціях, нарадах, семінарах, симпозіумах;
- курсові (дипломні, магістерські) роботи;
- звіти про науково-дослідну роботу;
- наукові переклади;
- дисертації (кандидатські або докторські);
- автореферати дисертацій;
- депоновані рукописи;
- монографії;
- наукові статті;
- аналітичні огляди;
- авторські свідоцтва, патенти;
- алгоритми і програми;
- звіти про наукові конференції;
- препринти;
- підручники, навчальні посібники;
- бібліографічні покажчики та ін.

Суб'єктами наукової діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, громадські організації у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Розкриваючи *друге питання*, необхідно відмітити, що науково-дослідницька діяльність студентів вищих навчальних закладів України є одним із основних чинників підготовки висококваліфікованих кадрів відповідного профілю.

Поняття „науково-дослідницька діяльність студентів” включає в себе два взаємопов'язаних елементи:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів.

Необхідно вказати, що для НДДС вищих навчальних закладів характерним є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів наукової роботи студентів, що реалізуються в навчальному процесі та позанавчальний час.

Слід назвати основні завдання, вирішення яких забезпечує науково-дослідницька діяльність студентів забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження;
- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;
- прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності;
- розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі, залучення здібних студентів до розв'язання проблем, що мають суттєве значення для науки і практики;
- необхідність постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції фахівця;
- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у стінах вищого навчального закладу резерву вчених, дослідників, викладачів.

Залучення студентів до науково-дослідницької діяльності здійснюється через академічну групу. У керівництві НДДС беруть участь висококваліфіковані викладачі вищого навчального закладу.

Необхідно назвати і охарактеризувати три основні напрямки науково-дослідницької діяльності студентів ВНЗ:

- *науково-дослідницька робота*, що є невід'ємним елементом навчального процесу і входить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів;
- *науково-організаційні заходи*: конференції, конкурси та ін.

Науково-дослідницька робота студентів у межах навчального процесу є обов'язковою для кожного студента і охоплює майже всі форми навчальної роботи: написання рефератів наукової літератури з конкретної теми в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку; виконання нетипових завдань дослідницького характеру в період виробничої практики; розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів; підготовка і захист курсових та дипломних робіт.

У вищих навчальних закладах навчально-дослідницькій роботі передують спеціальний курс з основ організації та методики проведення наукових досліджень.

Також необхідно охарактеризувати науково-дослідницьку роботу студентів поза навчальним процесом, яка є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців. Нею передбачається: участь студентів у роботі наукових гуртків, проблемних груп; участь студентів у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт; робота в студентських інформаційно-аналітичних та культурологічних центрах; рекламна, лекторська діяльність; написання статей, тез доповідей, інших публікацій.

Найпоширенішою формою організації НДДС є *наукові гуртки, секції, студії, бюро, центри*. Науково-дослідна діяльність студентів виконується на основі глибокого вивчення літературних джерел. Підбір і вивчення літератури для виконання НДДС є одним з важливих етапів роботи студента. Пошук літературних джерел можна проводити різними методами. Загальний порядок опрацювання літературних джерел можна визначити такій:

- вивчення фондів бібліотеки вузу та інших бібліотек за тематичними каталогами;
- вивчення літератури, яка зібрана у фондах фахових навчальних кабінетів, наукових лабораторій і кафедр вузу;
- ознайомлення з науковими публікаціями провідних науковців кафедри, факультету, університету;
- робота з періодичними виданнями фондів читального залу

бібліотеки вузу;

- користування послугами бібліотек з мережі INTERNET;
- інші джерела за порадою керівника.

У *третьому питанні* слід зазначити, що не менш важливим, але набагато складнішим видом роботи студентів у процесі вивчення того чи іншого курсу є робота студентів у проблемних групах, результатом якої може стати виконання студентських проектів. Вибір проектів і формування робочих груп здійснюються студентами на добровільних засадах, і лише за необхідності. Найбільш оптимальним рішенням може бути поділ на чотири приблизно однакові за чисельністю групи, кожна з яких розробляє і представляє свій проект у кінці вивчення одного з розділів курсу.

Для виконання проекту можна було б намітити такі конкретні завдання:

- 1) визначити можливі і способи отримання інформації;
- 2) окреслити коло питань, на які необхідно отримати відповіді;
- 3) розподілити функції між учасниками проекту і скласти календарний план;
- 4) визначити організаційні форми виконання проекту (час і місце проведення спільних зустрічей для обговорення проміжних результатів проекту і внесення необхідних корективів);
- 5) спільно підготувати і належно оформити звіт про виконання проекту;
- 6) виголосити звіт на підсумковій студентській конференції;
- 7) на основі результатів проектів підготувати матеріали до збірника студентських наукових робіт.

Для оцінки результатів виконання проекту встановлюються чіткі критерії:

- повнота використання джерел інформації;
- рівень висвітлення досліджуваної проблеми;
- представлення результатів

По кожному з яких виставляється певна кількість балів, середнє арифметичне яких є підсумковою оцінкою і *виставляється як оцінка за ІНДЗ*.

Індивідуальний внесок окремого студента у виконання проекту

може оцінюватися за допомогою членів робочої групи.

Готуючи відповідь на *четверте питання* слід звернути увагу на те, що стратегічні методологічні положення і принципи знаходять своє тактичне втілення в методах дослідження.

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Різниця між методом та теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень.

Методика – сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи. Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження.

Важливо назвати і охарактеризувати методи досліджень і види їх класифікацій. В одній і тій же науковій галузі може бути кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи. Найскладнішою є методика експериментальних досліджень, як лабораторних, так і польових. Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: мети і способу реалізації.

За першою ознакою виділяються так звані первинні методи, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування.

За ознакою способу реалізації розрізняють логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові методи.

Візуальні, або графічні, методи – графіки, схеми, діаграми, картограми.

Експериментально-ігрові методи безпосередньо стосуються реальних об'єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів.

У прикладних аспектах гуманітарних наук доцільно використовувати математичні методи. Математичний апарат теорії ймовірностей дає можливість вивчати масові явища в соціології, лінгвістиці.

Інколи методи поділяють на групи відповідно до їх

функціональних можливостей: *етапні*, тобто пов'язані з певними етапами дослідження, й універсальні, які використовують на всіх етапах.

Розрізняють методи теоретичних та емпіричних досліджень. Такий розподіл методів завжди умовний, оскільки з розвитком пізнання один науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

Загальні методи наукового пізнання умовно поділяють на три великі групи методи емпіричного дослідження; методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження; методи або методологія, що використовуються на теоретичному рівні дослідження.

Студенти мають знати, що таке спостереження, вимірювання, експеримент. *Спостереження* – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта. Це найелементарніший метод, який є, як правило, складовою інших емпіричних методів. *Вимірювання* – це процедура визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Цінність цієї процедури полягає в тому, що вона дає точні, кількісно визначені відомості про об'єкт. При вимірюванні необхідні такі основні елементи: об'єкт вимірювання, еталони, вимірювальні прилади, методи вимірювання. *Експеримент* – це такий метод вивчення об'єкта, який пов'язаний з активним і цілеспрямованим втручанням дослідника в природні умови існування предметів і явищ або створенням штучних умов, необхідних для виявлення його відповідної властивості.

На етапі збору фактичного матеріалу і його первинної систематизації використовують *методи опитування* (анкетування, інтерв'ювання) і *експертних оцінок*, а також *лабораторні експерименти* (спостереження за документними джерелами інформації, тестування) і *польові експерименти*, такі як відсторонене і приховане спостереження, а також «включене» спостереження – співучасть у дослідженні.

Опитування дає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінні дані, проводиться в усній або письмовій формі. При створенні анкети або плану інтерв'ю важливо сформулювати запитання так, щоб вони відповідали поставленій меті. Анкета може включати декілька блоків питань, пов'язаних не лише з

рівнем періодичності використання тих чи інших засобів, а й оцінкою об'єкта дослідження.

Метод експертних оцінок використовується для отримання змінних емпіричних даних.

Кореляційний аналіз – це процедура для вивчення співвідношення між незалежними змінними. Факторний аналіз дає можливість встановити багатомірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. Метод імплікаційних шкал – це наочна форма виміру та оцінки отриманих даних, які градуюються за кількістю або інтенсивністю ознак. Контент-аналіз посідає особливе місце в системі методів другого етапу дослідження, оскільки він допомагає дати інтерпретацію змісту інформації через кількісні показники.

При розгляді *останнього питання* слід звернути увагу на те, що результатом участі студентів у гуртках має бути підготовка і написання наукових досліджень, одним їх видів яких може бути реферат, який є обов'язковим компонентом у навчальній дисципліні. Реферат не є дослівним переказом тексту підручника або навчального посібника.

Реферат має бути виконано самостійно. Мета написання реферату полягає у набутті студентом знань з правознавства, вміння і навичок працювати з науковою літературою і нормативно-правовими актами, самостійно аналізувати і узагальнювати матеріал, робити і формулювати власні висновки та пропозиції.

Необхідно назвати і охарактеризувати етапи підготовки реферату: вибір теми; підбір і вивчення спеціальної літератури та нормативно-правових актів; складання плану реферату; викладення змісту теми; оформлення реферату, усний виклад реферату.

Студенту доцільно звернути увагу на такі характерні недоліки, які трапляються при написанні реферату і які можуть привести до незадовільної оцінки:

- механічне, дослівне переписування використаної літератури;
- поверховий, не аргументований виклад основних теоретичних положень; невідповідність між змістом роботи та її

планом;

– абстрактний виклад теми, відсутність посилань на чинне законодавство України; недбалість і неграмотність викладу.

Отже, основними вимогами до написання реферату є вміння виділяти головні теоретичні питання і роз'яснювати їх на конкретному матеріалі, логічно та послідовно розкривати зміст теми, використовуючи при цьому сучасну літературу.

ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ

1. Підготовка і написання лекцій з історичної дисципліни (на вибір) (2 год)
2. Підготовка до проведення семінарського заняття з історичної дисципліни (на вибір) (2 год.)
3. Розробка презентації до лекції (за вибором) (2 год.).
4. Розробка навчальної робочої програми з історичної дисципліни (на вибір) (2 год.)
5. Підготовка і проведення практичного заняття з курсу „Археологія” (2 год.)
6. Підготовка навчальної документації для курсу „Історія слов'янських народів” (2 год.)
7. Планування роботи історичного гуртка, проблемної групи (2 год.)

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ

Лабораторне заняття № 1

Тема: „Підготовка і написання лекцій з історичної дисципліни”

План проведення заняття:

1. Загальні положення про лекцію.
2. Методика підготовки лекції.
3. Практична частина заняття.

Обладнання:

1. Матеріали лекції 6-7 посібника „Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі” (ред. і уклад. Горохівського П.І.) – Умань, 2013 р.
2. Зразки лекцій з різних історичних дисциплін.

Рекомендації до проведення заняття:

1. Загальні положення про лекцію.

На початку заняття необхідно пригадати основні положення методики про лекцію, як основну організаційну форму занять і її структуру. Зокрема, лекція має таку *структуру*: вступну частину, основний зміст, узагальнення, проміжні та підсумкові висновки, опис прикладних питань науки тощо.

Будується лекція за таким *планом*:

1. Назва теми.
2. План, що диктується студентам.
3. Виклад матеріалу в логічній послідовності.
4. Підведення підсумків.
5. Рекомендована література з теми.
6. Відповіді на запитання студентів.

Варто зазначити, що лекції класифікують на види за кількома критеріями.

2. Методика підготовки лекції.

Необхідно також пригадати основні положення методики підготовки лекції:

1. Звернення до тематичного плану і програми навчальної дисципліни.
 2. Визначення дидактичних цілей.
 4. Складання плану лекції.
 5. Робота з науковою та навчальною літературою, інформаційними та довідковими матеріалами.
 6. Систематизація матеріалів і підготовка моделі тексту лекції.
 7. Вибір остаточного варіанта плану лекції. Робота над формою викладу.
 8. Підготовка наочних матеріалів.
 9. Оформлення тексту лекції за існуючою формою.
- Затвердження тексту.

3. Практична частина заняття.

У практичній частині заняття необхідно ознайомитися зі зразками кращих лекцій викладачів. І на основі наявного матеріалу приступити до складання плану лекції, формування списку літератури, яку слід рекомендувати до додаткового опрацювання і оформлення першого питання плану лекції.

Решту частин лекції написати самостійно в поза аудиторний час і подати викладачу на затвердження.

Лабораторне заняття № 2

Тема: „Підготовка до проведення семінарського заняття”.

План проведення заняття:

1. Структура семінарського заняття.
2. Алгоритм підготовки до семінарського заняття.
3. Методика підготовки і проведення семінарських занять.

Обладнання:

Рекомендації до проведення заняття:

1. Семінар – це особлива форма навчальних практичних занять, яка полягає у самостійному вивченні студентами за завданнями викладача окремих питань і тем лекційного курсу з наступним оформленням навчального матеріалу у вигляді рефератів, доповідей, повідомлень тощо.

На початку заняття слід пригадати структуру семінарського заняття:

I. Організаційна частина (2-3 хв.)

привітання викладача зі студентами;

виявлення відсутніх;

перевірка підготовленості групи до заняття.

II. Мотивація та стимулювання навчальної діяльності студентів (5хв.)

повідомлення теми, мети та завдань заняття;

мотивація вивчення теми (бесіда, що передбачає з'ясування значущості теми і її професійну спрямованість);

повідомлення плану заняття.

III. Обговорення навчальних питань семінару (70-75 хв.)

Викладач має подбати про поетапне обговорення, сприймання, розуміння, закріплення і застосування студентами вивченої теми.

Розгляд основних питань семінару відповідно до обраного виду і методики його проведення:

Вказуємо поетапно питання, що обговорюються під час заняття згідно плану;

Зазначаємо конкретно методи, прийоми та засоби навчання, що використовуються у процесі обговорення кожного основного питання семінару: бесіда; розповідь студента; повідомлення; виконання індивідуальних занять; виконання проблемних завдань; узагальнення; порівняння тощо.

IV. Підведення підсумків заняття (5 хв.)

Коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань заняття (аналіз того, що було розглянуто).

Мотивація діяльності групи і окремих студентів, оцінювання їхньої роботи.

V. Повідомлення теми і проблем наступного семінару (2-3 хв.)

2. Алгоритм підготовки до семінарського заняття

Проаналізуйте тему запропонованого заняття, подумайте над її дидактичними цілями і основними проблемами, які винесені на обговорення;

Опрацюйте рекомендовану навчальну, наукову та методичну літературу, при цьому обов'язково конспектуйте і занотуйте прочитане, виписуйте те, що, на ваш погляд, сприятиме ефективному проведенню семінарського заняття;

Намагайтеся сформулювати свою думку з кожного питання і обґрунтуйте свої міркування;

Складіть розгорнутий план-конспект проведення семінарського заняття, ретельно обдумуючи його етапи, структурні елементи, навчальні питання, що виносяться на розгляд, методи, прийоми, та засоби навчання, за допомогою яких забезпечуватиметься навчально-пізнавальна діяльність студентів.

3. Методика підготовки і проведення семінарських занять передбачає:

Повідомлення студентам теми, плану семінарського заняття та рекомендованої літератури;

Опрацювання та осмислення теоретичного матеріалу відповідної теми відповідно до плану семінарського заняття та рекомендованої літератури;

Підготовку до обговорення питань інформаційного блоку у формі діалогу, дискусії, диспуту, конференцій тощо.

Підготовку, проведення фрагментів навчальних занять, на яких використовуються інноваційні форми організації навчання, їх аналіз;

Підготовку та проведення фрагментів навчальних занять, на яких використовуються інноваційні форми організації навчання.

Лабораторне заняття № 3

Тема: „Розробка презентації до лекції (за вибором)”

План проведення заняття:

1. Презентація як один із сучасних інноваційних наочних засобів.
2. Методика виготовлення мультимедійної презентації.
3. Практична частина занять.

Обладнання:

1. Персональні комп'ютери.
2. Тексти лекцій
3. Інтернет-ресурс.

Рекомендації до проведення заняття:

1. Презентація як один із сучасних інноваційних наочних засобів.

На початку заняття необхідно актуалізувати знання про сучасні інноваційні засоби навчання, які використовуються у навчальному процесі, зокрема під час читання лекцій, зокрема відеоінформацію і мультимедійну презентацію.

Мультимедійні засоби в процесі викладання історії у вищій школі можуть охоплювати електронні підручники, самостійно підготовлений викладачем матеріал, презентацію інформації за допомогою програми Power Point, відеометод, електронну пошту, рольові ігри, електронні інтерактивні дошки та ін.

Для успішного впровадження мультимедійних технологій у процес викладання курсів історичних дисциплін вимагається наявність таких необхідних компонентів як програмні засоби (мультимедійні диски, презентації, відео-, аудіо-ролики, ресурси мережі Інтернет), а також обладнання (ПК, аудіо-, відео-апаратура, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка).

У яких же випадках доцільно застосування інноваційних мультимедійних технологій у процесі викладання курсів

історичних дисциплін? По-перше, звичайно ж, при подачі нового матеріалу. Мультимедійні технології дозволяють ілюструвати новий матеріал різноманітними наочними і більш пізнавальними засобами. По-друге, при закріпленні пройденого матеріалу. При використанні електронної дошки або презентації в Power Point студенти бачать пройдений матеріал в цілісній структурній формі. По-третє, мультимедійні технології можливо використовувати як засіб емоційного розвантаження. Безумовно, все заняття не можливо базувати на матеріалі підготовленому за допомогою мультимедійних технологій. В цьому випадку вони виступають як додатковий інструмент, що знімає втому і напруження через зміну виду діяльності. І, звичайно ж, мультимедійні технології служать унікальною підмогою при перевірці знань.

2. Методика виготовлення мультимедійної презентації.

Необхідно пригадати методику підготовки презентації.

Мультимедійний курс історії України може бути створений за допомогою досить простої у використанні програми Power Point. Це може бути добірка слайдів з авторським текстом, ілюстраціями, малюнками, таблицями та схемами.

Для того, щоб були максимально задіяні усі можливі засоби представлення інформації, необхідно грамотно опрацювати зміст. Як правило, мультимедійна презентація містить три основні частини:

- заставка або вступна частина;
- інформативна частина;
- висновки.

Вступна частина – це динамічний та ефектний вступ, який носить емоційно спрямований характер. Задача цієї частини презентації – привернути увагу слухачів до ключових проблем лекції, зв'язати матеріал теми з попередніми лекціями, визначити актуальність та значення поставлених в лекції проблем.

Інформативна частина презентації оснащується детальною системою навігації, яка дозволяє продивлятися документи, фото- і відеоматеріали, графічні компоненти та схеми у тому порядку, який задав викладач.

Висновки подаються, як правило, як 1-2 заключні слайди, що

містять узагальнення наведених в лекції матеріалів.

3. Практична частина занять.

Зробити розкадровку матеріалу лекції, виділивши необхідну кількість слайдів для вступної частини, основної і заключної частин.

Підібрати ілюстративний матеріал і сформулювати тексти слайдів. По необхідності підібрати відео сюжети.

Використовуючи персональні комп'ютери і можливості програми Power Point або матеріали з Інтернету, текст запропонованої лекції, скласти мультимедійну презентацію запропонованої лекції.

Лабораторне заняття № 4

Тема: „Розробка навчальної робочої програми з історичної дисципліни (на вибір)”

План проведення заняття:

1. Ознайомлення з структурою робочої програми.
2. Практична частина заняття.

Обладнання:

1. Нормативні акти, які регламентують порядок оформлення навчальної документації.
2. Робочі програми навчальних дисциплін, які вивчаються на кафедрі всесвітньої історії та правознавства

Рекомендації до проведення заняття:

1. Ознайомлення з структурою робочої програми

Навчальна програма з курсу „Історія слов'янських народів” призначена для студентів галузі знань 0203 - „Гуманітарні науки” напряму підготовки 6.020302 Історія.

Навчальна програма курсу розроблена для студентів I– III курсів з розрахунку 720 годин (20 кредитів) навчального часу: з них – 224 години лекції, 162 години – семінарські заняття, 334 години відводиться на самостійну та індивідуальну роботу.

Програма курсу укладена у відповідності до концепції реформування вищої освіти, відображеній в Державній національній програмі „Освіта” – Україна ХХ століття” та в Законі України „Про освіту”. Основну увагу спрямовано на забезпечення фундаментальної наукової та практичної підготовки спеціалістів-істориків у вищих закладах освіти третього і четвертого рівнів акредитації.

Програма навчальної дисципліни побудована за вимогами кредитно-модульної системи, яка використовується у вищих навчальних закладах, що дає можливість визначити змістові модулі навчання, узгоджувати кредитні системи оцінювання досягнень студента і забезпечена зовнішніми та внутрішніми державними та громадськими системами контролю якості освіти.

Зміст навчальної програми розподілений на модулі. Модуль містить у собі функціонально завершену частину навчальної дисципліни та має самостійне значення. Зміст навчального матеріалу модуля розподілений на теми. Кожен модуль має чіткий опис, логіку викладення матеріалу.

Програма передбачає різні форми контролю: поточний, модульний і підсумковий.

Поточний і модульний контроль навчальної роботи студентів передбачає рейтингове оцінювання знань, умінь і навичок студентів за окремими змістовими модулями та їх елементами.

Навчальна програма з дисципліни „Історія слов'янських народів” складена на відповідному науковому та методичному рівні, виходячи з потреб діючих законодавчих та нормативних документів.

Навчальний проект (Індивідуальне навчально-дослідне завдання):

- конспекти наукових статей за темами модулів та складання коментарів до них;
- конспект із теми за заданим планом або планом, який студент розробив самостійно;
- реферати з тем модулів;
- короткі повідомлення з тем модуля або вузької проблематики;
- біографічні дослідження;

- складання хронологічних таблиць;
- історіографічні описи;
- анотації прочитаної додаткової літератури;
- складання коротких літописів подій.

Методи навчання: лекції з використанням сучасних інформаційних технологій; семінарські заняття з використанням в процесі обговорення питань інтерактивних методів.

2. Практична частина заняття.

Використовуючи зразки робочої програми, на занятті необхідно скласти аналогічну робочу програму, з врахуванням змін і доповнень, внесених викладачем, який читає цю дисципліну на поточний навчальний рік.

Лабораторне заняття № 5

Тема: „Підготовка і проведення практичного заняття з курсу „Археологія України. Уманщина”

План проведення заняття:

1. Практичне заняття та його етапи
2. Підготовка практичного заняття з археології
3. Проведення практичного заняття з археології

Обладнання:

1. Посібник „Археологія України. Уманщина”.
2. Набір матеріалів (археологічних артефактів), реплік, наочних посібників.

Рекомендації до проведення заняття:

1. При підготовці першого питання доцільно з'ясувати, що ж таке практичне заняття. Практичне заняття (грец. *prakticos* – діяльний) – форма навчального заняття, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. Потрібно пам'ятати, що однією з

особливостей практичного заняття є те, що у структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів.

Доцільно окреслити завдання практичного заняття:

- поглиблення, закріплення і конкретизацію знань, отриманих на лекціях і в процесі самостійної роботи;
- формування практичних умінь і навичок, необхідних в майбутній професійній діяльності;
- розвитку умінь спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються;
- розвитку самостійності тощо.

2. Підготовка практичного заняття з археології

Попередня підготовка до практичного заняття полягає у:

- вивченні студентами теоретичного матеріалу у відведений для самостійної роботи час, ознайомлення з інструктивними матеріалами з метою усвідомлення завдань лабораторної роботи, техніки безпеки при роботі з електричними приладами, хімічними та вибуховими речовинами тощо;
- консультування студентів викладачами і допоміжним персоналом з метою надання вичерпної інформації, необхідної для самостійного виконання запропонованих викладачем завдань, ознайомлення з правилами техніки безпеки при роботі в лабораторії.
- попередній контроль рівня підготовки студентів до виконання конкретної роботи (отримання так званого „допуску” до виконання роботи).
- самостійне виконання студентами завдань відповідно до окресленої навчальною програмою тематики.
- опрацювання, узагальнення отриманих результатів лабораторної роботи і оформлення індивідуального звіту.
- контроль і оцінювання викладачем результатів роботи студентів.

3. Проведення практичного заняття з археології

Особливістю проведення практичного заняття з археології є те, що в його ході є можливість широкого використання ілюстративного матеріалу, наочності тощо.

У ході практичного заняття можна підготувати фільм-

майстер-клас з реконструкції кераміки.

Виготовити картосхему поширення найбільших археологічних культур на території України.

Лабораторне заняття № 6

**Тема: „Підготовка навчальної документації для курсу
„Історія слов'янських народів”**

План проведення заняття:

1. Поняття про навчальну дисципліну і документацію до курсу.
2. Перелік елементів навчально-методичного комплексу.
3. Практична робота.

Обладнання:

1. Навчальна і навчальна робоча програми з курсу „Історія слов'янських народів”.

2. Зразки інструктивно-методологічних матеріалів до семінарських завдань; контрольні завдання семінарських завдань; тести для поточного і підсумкового контролю; завдання для ІНДЗ; запитання для підсумкового контролю (білети до екзамену); тематика курсових робіт; наукова робота студентів.

Рекомендації до проведення заняття:

1. Поняття про навчальну дисципліну і документацію до курсу

На початку заняття необхідно зазначити, що „Історія слов'янських народів” – дисципліна циклу професійної та практичної підготовки освітньо-професійної програми – є складовою галузевого стандарту підготовки бакалаврів зі спеціальності „Історія”.

Метою курсу історія слов'янських народів є знайомство з історією таких слов'янських держав як Болгарія, Росія, Білорусія, Сербія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Чорногорія, Хорватія, Чехія, Словаччина, Польща з найдавніших часів до початку ХХІ ст. В процесі вивчення курсу студенти мають познайомитись із

найновішими досягненнями істориків-слов'янознавців з низки найважливіших проблем слов'янської історії як важливого елемента історії народів Центральної, Південно-Східної та Східної Європи.

Виконання цієї мети здійснюється за допомогою вирішення таких завдань:

- розглянути процес слов'янського етногенезу і державотворення;
- прослідкувати формування і розвиток ранньофеодальних слов'янських держав;
- проаналізувати динаміку слов'янського Відродження;
- розкрити складності та протиріччя відновлення державності у слов'янських народів;
- дослідити чинники, що сприяли встановленню тоталітарних режимів у повоєнний час;
- висвітлити сучасний стан слов'янських країн в загальноєвропейському контексті.

По завершенню вивчення курсу історії слов'янських народів студенти повинні:

Знати: предмет курсу історії слов'янських народів, проблеми витоків і походження давніх слов'ян, їх роль в стародавній історії Центрально-Східної та Південній Європи, особливості господарського, політичного та культурного розвитку слов'янських народів; історію таких слов'янських країн, як Болгарія, Росія, Білорусія, Сербія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Чорногорія, Хорватія, Чехія, Словаччина, Польща, в період середніх віків та раннього нового часу (VI – кінець XVIII ст.), в нову добу історії (кінець XVIII – початок XX ст.), історію XX ст. і до сьогодення; основні риси слов'янської матеріальної та духовної культури, її взаємозв'язок із світовою культурою; досягнення вітчизняної та зарубіжної балканістики і слов'янознавства; історіографію та джерела.

Вміти: розуміти теоретичні засади історії слов'янських народів як складової частини всесвітньої історії, роль східних, західних та південних слов'ян у світовому історичному процесі; оцінити внесок слов'янських народів у здобутки європейської та світової цивілізації; аналізувати письмові, лінгвістичні та археологічні джерела ото походження слов'ян; аналізувати

особливості розвитку господарства та соціальної структури слов'янського суспільства; аналізувати процеси боротьби слов'ян із зовнішньою експансією; аналізувати процеси утворення і розвитку слов'янських держав; узагальнювати фактичний матеріал з історії тієї чи іншої слов'янської держави; аналізувати передумови, причини та перебіг історичних подій і явищ; давати характеристику подіям і явищам в історії слов'янських народів.

Також слід звернути увагу на те, що до основної документації курсу „Історія слов'янських народів” необхідно віднести:

- програму навчальної дисципліни;
- рецензію на програму навчальної дисципліни;
- тексти лекцій;
- інструктивно-методологічні матеріали до семінарських завдань;
- контрольні завдання семінарських завдань;
- тести для поточного і підсумкового контролю;
- завдання для ІНДЗ;
- запитання для підсумкового контролю (білети до екзамену);
- тематика курсових робіт;
- наукова робота студентів.

2. Перелік елементів навчально-методичного комплексу:

Нормативний блок: анотація, робоча навчальна програма.

Теоретичний блок: підручники, навчальні посібники, курси лекцій, конспекти лекцій.

Практичний блок: практикуми, плани й структура практичних занять, відеофільми, картографічний і фотоматеріали, атласи.

Блок оціночно-діагностичних засобів і контрольних-вимірювальних матеріалів (вказати навчально-методичні одиниці): питання й завдання для самостійної роботи, перелік питань до заліку, іспиту, повний комплект питань поточної атестації, повний комплект тестів проміжної атестації зі зразком для базової версії НМКД, банк тестових завдань для самоконтролю.

Методичний блок: методичні рекомендації з дисципліни для викладачів, методичні рекомендації з дисципліни для студентів.

Матеріально-технічне забезпечення дисципліни:

Для забезпечення даної дисципліни необхідні:

обладнані аудиторії;

технічні засоби навчання: мультимедійне обладнання для електронних презентацій лекцій, настінний екран, сканер, принтер копіювальний апарат;

аудіо, - відеоапаратура: відемагнітофон, телевізор, навчально-наочні посібники, карти, атласи

3. Практична робота.

Використовуючи зразки робочої програми, на занятті необхідно скласти аналогічну робочу програму, з врахуванням змін і доповнень, внесених викладачем, який читає цю дисципліну на поточний навчальний рік.

Лабораторне заняття № 7

Тема: „Планування роботи історичного гуртка і проблемної групи”

План проведення заняття:

1. Поняття про роботу історичного гуртка і проблемної групи.
2. Документація історичного гуртка чи проблемної групи.
3. Методика оформлення документації.

Обладнання:

1. Журнали обліку роботи історичних гуртків.

Рекомендації до проведення заняття:

1. Поняття про роботу історичного гуртка і проблемної групи.

Навчання студентів засобами пошуково-дослідницької діяльності в умовах позааудиторної роботи може відбуватися у формі історичного гуртка чи проблемної групи.

Невід’ємними складниками методики діяльності такого

гуртка, які сприятимуть її ефективній реалізації, вважаємо такі умови: результати позааудиторної роботи повинні бути орієнтовані на формування історичної компетентності учнів та її компонентів через самостійну пошуково-дослідницьку діяльність; основу змісту позааудиторної роботи складатимуть знання, уміння та навички, способи діяльності, ставлення студентів до історії як навчального предмета; застосування різноманітних методів і прийомів роботи у позааудиторний час спрямовуються на активізацію пізнавальної діяльності студентів; організація такої навчальної діяльності сприятиме створенню атмосфери співпраці і взаємонавчання через запровадження активних та інтерактивних методів і технологій.

Одним із видів позааудиторної роботи студентів є підготовка проектів на ті чи інші історичні теми. Для роботи над навчальними проектами необхідно використати методичні рекомендації, запропоновані російською дослідницею Н. Пахомовою:

1. Навчально-виховні характеристики навчального проекту.
2. Теми навчально-тематичного плану предмету.
3. Навчальні, розвивальні, виховні цілі.
4. Завдання.
5. Часові характеристики роботи над проектом.
6. Обладнання.
7. Додаткові ресурси.
8. Вихідні показники, необхідні для самостійної роботи студента.
9. Передбачувані результати.
10. Статус навчального проекту

Розробка проектів передбачає визначення мети через формулювання теми; основного проектного завдання або проблеми; питань, що мають розглядатися; кола джерел, що використовуються; порядку виконання роботи; методичних рекомендацій щодо здійснення і презентації результатів проекту.

Очікувані результати дослідницької діяльності студентів у процесі роботи над проектом формуються у вигляді історичної компетентності та усіх її складників.

У ході роботи над проектом в студентів формується інформаційний складник історичної компетентності,

розвивається інтерес до пошуково-дослідницької діяльності. Студенти занурюються у пошукову роботу, перед ними відкриваються можливості насправді доторкнутися до історії: знайти у фондах місцевих архівів, чи музеїв історичні документи, які допомагають подивитися на події та явища, які сприймалися як далекі та глобальні, зовсім з іншого боку.

2. Документація історичного гуртка чи проблемної групи.

На занятті необхідно ознайомитися з структурою журналу роботи гуртка чи проблемної групи.

На титульній сторінці записується прізвище, ім'я, по-батькові викладача, його науковий ступінь, посаду.

На другій сторінці вказується назва гуртка або проблеми, над якою буде організована робота, зазначається староста гуртка, чи проблемної групи, свій підпис ставить завідувач кафедрою.

У журналі записуються прізвища членів гуртка, зазначаються проблеми, над якими особисто вони працюють.

Наступний розділ журналу – календарний план засідань, який включає тематику засідань і визначається відповідальний за їх проведення.

У журналі також відводиться місце на облік індивідуальних і групових форм роботи членів гуртка чи проблемної групи.

3. Методика оформлення документації

Необхідно визначити уявну проблему або тематику групи чи гуртка. Заповнити титульні сторінки, скласти список уявних студентів-учасників гуртка чи групи. Озброївшись календариком, розпланувати дні проведення занять протягом навчального року, здійснити розподіл проблеми на теми кожного заняття і записати їх у відповідний розділ журналу.

Варто запропонувати форми презентації, які будуть робити студенти після виконання своїх індивідуальних завдань. Це може бути мультимедійна презентація, наукова конференція, засідання дискусійного клубу, театралізоване дійство; виставка (демонстрація творчих доробків), аукціон (виставка з подальшим продажем продемонстрованих речей) тощо.

Література

Алексюк А.Л. Загальні методи навчання в школі. – К.: Рад. школа, 1973.

Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання / Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1993. – 220 с.

Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”). – К., 1994.

Вища освіта в Україні: Навчальний посібник / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін.; за ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка. – Київ, 2005.

Закон України „Про атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації”. Проект // Бюлетень ВАК України. – 2005. – № 1.

Закон України „Про вищу освіту” // Освіта. – 2002. – 20-27 лютого.

Мельник Л.В. Увага: атестація педагогічних працівників // Шкільна бібліотека. – 2005. – № 10.

Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2007. – № 6.

Як правильно оформити дисертацію та документи атестаційної справи: Збірник нормативних документів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / Упор. Ю.І. Цеков. – Київ, 2004.

Курилів В.І. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів історії: Навчальний посібник. – Харків-Торонто, 2008.

Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії. Посібник учителя. – Харків, 2006.

Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі: Курс лекцій: Навчально-методичний посібник для магістрантів денної та заочної форм навчання / П.І. Горохівський (авт. і упорядник). – Умань: ПП Жовтий О., 2013. – 255 с.

Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. – К.: Генеза, 2005.

Пометун О., Фрейман Г. Нові підходи до вибору структурування історичної освіти // Історія в школах України. – 2000. – № 1. – С. 2-7.

Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: Навчальний посібник для педагогічних вузів. – Тернопіль, **2003**.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – К., 2010. – 456 с.

Цимбалюк І.М. Підвищення професійної кваліфікації: Психологія педагогічної праці: Навчально-методичний посібник. – Київ, 2004.

Черніков П.І. Моніторинг професійної діяльності викладача навчального закладу // Проблеми освіти: Науковий збірник / Кол. авт. – Київ, 2008. – Вип. 56.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Теми семінарських занять.....	6
Організація роботи на семінарських заняттях.....	6
Рекомендації з підготовки семінарських занять.....	9
Тематика лабораторних робіт.....	66
Методика проведення лабораторних робіт.....	66
Література.....	82

**ВИВЧЕННЯ КУРСУ
„МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ
ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ”**

Методичні рекомендації

Підписано до друку 24.09 2013. Формат 60x90 1/16

Папір Кум Лух

Обл.-вид. арк. . Ум. друк. арк. .

Тираж 300. Зам. № 2154.

Віддруковано з оригінал-макета

ПП Жовтий О.О.

20300, м. Умань, вул. Садова, 28

(УДПУ, навчальний корпус № 3, к. 112, 327, 328)

Тел. 8 067 77 30 197

047 44 5 21 66

067 77 30 197

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК, № 2444 від 22.03. 2006 р.

Видруковано на цифровому дублюаторі Ricoh